

БИБЛИОТЕКА

ИЗДАНИЕ НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

4'2007

ГОДИНА XIV

ISSN 0861-847X

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНА ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

БИБЛИОТЕКА

ГОДИНА XIV. 4' 2007

ГЛАВЕН РЕДАКТОР **АЛЕКСАНДРА ДИПЧИКОВА**

РЕДАКТОР **ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ**

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ: **АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ, АНЕТА ДОНЧЕВА,
АНИ ГЕРГОВА, АНТОАНЕТА ТОТОМАНОВА, БОРЯНА ХРИСТОВА,
ДОНКА ПРАВДОМИРОВА, ЕЛЕНА ЯНАКИЕВА, ЕЛИСАВЕТА МУСАКОВА,
НИНА ШУМАНОВА, СТОЯНКА КЕНДЕРОВА**
ДИЗАЙН **АНИ КОЛЧЕВА**

ПЕЧАТНИ КОЛИ 4. ФОРМАТ 16 / 70 X 100. ТИРАЖ 360.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,

бул. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88

ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 988 28 11 (304, 287, 206).

E-mail dipchikova@nationallibrary.bg; peturveli4kov@abv.bg

ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ 2007

РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

Хонорари не се изплащат. Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст.
Приемен ден за автори — сряда от 14 до 15 часа.

Съдържание

Дискусионно

ЖАК ЕСКЕНАЗИ

БЪЛГАРСКИТЕ ПЕРСОНАЛНИ
БИБЛИОГРАФИИ ПО
5 ЕЗИКОЗНАНИЕ: РЕАЛИЗАЦИИ
И ПРОБЛЕМИ

Кръгозор

КРИСТИАН ПЕТЕР

ДИГИТАЛНИТЕ ПУБЛИКАЦИИ
В ПРАКТИКАТА НА
13 ШВЕЙЦАРСКАТА АКАДЕМИЯ
ЗА ХУМАНИТАРНИ И
ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ

АНТОНИЯ ГИДУЛСКА

20 ФРЕНСКИЯТ
ОПИТ

Съкровища в книгохранилищата

МАРИЯ АРГИРОВА-ГЕРАСИМОВА

РУСКА ХУДОЖЕСТВЕНА
ЛИТЕРАТУРА В БИБЛИОТЕКИТЕ
26 НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

Юбилей

ТАТЯНА ЯНАКИЕВА

ЗА ТВОРЧЕСКИЯ ХАРАКТЕР
НА БИБЛИОГРАФСКИЯ ТРУД.
РАЗСЪЖДЕНИЯ ПО ПОВОД
30 80-ГОДИШНИНАТА НА
КРЪСТИНА ГЕЧЕВА

Предстояща книга

АРМАНД БАСМАДЖИЯН

36 ПЪТЕШЕСТВИЕ
В АРМЕНИЯ

Отклик

ДОБРИНКА СТОЙКОВА

53 БИБЛИОТЕЧНОТО
ОБСЛУЖВАНЕ

Изложби в НБКМ

58

ЕЛХА ДЕНЕВА

60 БИБЛИОГРАФСКИ
СПРАВКИ

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

ДИСКУСИОННО

БЪЛГАРСКИТЕ

ПЕРСОНАЛНИ БИБЛИОГРАФИИ

ПО ЕЗИКОЗНАНИЕ:

РЕАЛИЗАЦИЯ И ПРОБЛЕМИ

ЖАК ЕСКЕНАЗИ

В своя статия, поместена в енциклопедията „Българска книга“, доц. Т. Янакиева анализира различните типове и видове библиографски указатели(1). Тук се спираме на т. н. „езиковедски персоналии“.

Персоналните езиковедски указатели имат у нас повече от 70-годишна история. Началото им полага Ст. Романски с „Любомир Милетич. Човек, учен, учител и общественик“. Летопис на БАН. 20. 1940*. Натрупаният опит в издаването на подобни справочни издания налага и сумарната им оценка.

Първо. Проектираната персоналия за А. Теодоров-Балан, не се реализира. Досега липсват библиографски указатели за проф. К. Попов, Н. Костов, проф. К. Бабов, проф. Енчо Герганов, Ст. Попвасилев, проф. А. Минчева. Пълният указател за историка и езиковеда Ю. Трифонов е само в електронен вид. В критическия преглед включихме и автори, които ориентират своите интереси към няколко отрасли – археология и езикознание (Ив. Гълъбов, В. Иванова-Мавродинова); езикознание и фолклор

(Цв. Романска-Вранска), езикознание и етнография (Ст. Романски, Цв. Тодоров); езикознание и психология (Е. Герганов), езикознание и методика на българския език (К. Димчев), езикознание, история и литературознание (акад. Й. Иванов), литературознание и езикознание (акад. Ем. Георгиев).

Второ. Част от разглежданите указатели не отговарят на изискванията на библиографознанието. Включихме ги в прегледа като документ.

Така в първо приближение се събраха 615 библиографии. Те са извлечени от публикациите в „Български език“, „Съпоставително езикознание“, „Балканско езикознание“, „Известия на Института за български език“, „Филология“, „Études balkaniques“, „Известия на Етнографския институт и музей“, „Алманах на Софийския университет“ (1929, 1940, 1988–2000), „Био-библиография на преподавателите от Факултета за западни филологии [Софийски университет]“ (1973), „Биографско-библиографски справочник на преподавателите от Факултета по славянски филологии [Софийски университет]“ (1968), „Био-библиографски сборник (1963–1987) на Великотърновския университет. 1. Филологически факул-

* *Преди Романски печата библиографията си за Д. Матов проф. Л. Милетич. Тя обаче не отговаря на всички изисквания за подобна разработка.*

тет“ (1988), „Био-библиографски справочник на сътрудниците [на Пловдивския университет]. 3. Педагогически факултет“ (1986), „Био-библиография [на преподавателите на Шуменския университет. 1. Факултет по българска филология... Факултет по чужди филологии.]“ (1996), юбилейни сборници, посветени на редица български лингвисти и пр.

Събраният материал изискваше унификация. За целта изработихме модел на информационен лист (табл. 1).

За да съпоставим българските персоналии и индикаторите за тяхното оформяне, привлякохме като контролни групи: а) излезлите номера от „Биобиблиографии на български учени“, и б) наличните в България персоналии за чуждите езиковеди – в списания, сборници от типа „Festschrift“, поменни издания, избрани и събрани съчинения на определени учени, биобиблиографии, най-после две заглавия с подобен характер – „Труды ученых Филологического факультета МГУ по славянскому языкознанию“ (1960) и „Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1925–1975–1987) на словашкия лингвист Ладислав Двонч (Dvonč). В първата контролна група биобиблиографиите са 43(2). Към тях се прибавят излезлите още две – за Ив. Шишманов и Б. Пенев(3). Втората контролна група наброява издания за 87 руски (и съветски), сръбски и македонски езиковеди плюс западни персоналии за 241 учени. Разглежданите указатели са научно-спомогателни. Те обслужват преди всичко лингвистиката като наука.

В анализа се оформиха два типа

издания – с хронологична и с жанрово-хронологична подредба на библиографския материал. Л. Велинова се отнася с резерви към първия тип, като забравя, че те заемат значително място в световната практика, като проследяват продукцията на отделния учен в историческа последователност, т. е. израстването му като изследовател в полето, на което се е посветил. Това не са, както авторката твърди, „само библиографски списъци на трудове“(3). Вторият тип отговаря на нуждата от анализ в друг план – като елемент от подсистемата езикознание, т.е. характеризира персоналиите в информационен аспект, на което ще се спрем в изложението си по-нататък. В нашата контролна група 66,5% от западните персоналии са жанрово-хронологични, 33,5% – хронологични. Напротив, при руските персоналии 70,9% имат хронологична подредба и едва 29,1% – жанрово-хронологична. Но дори и тук заглавията са твърде подвеждащи. „Библиография трудов“ и „Список трудов“ често имат жанрово-хронологично съдържание. Така е с примери (4, 5, 6, 7, 8, 9). Няма нужда да добавяме, че всички номера на поредицата „Биобиблиографии на български учени“ спадат към първия тип. В изследваната група на останалите библиографии на български езиковеди 66,4% имат жанрово-хронологическа подредба и 33,6% – хронологична. Към последната се отнасят няколко примера (10, 11, 12). Дори най-пълната библиография на проф. Л. Милетич дава описанията в хронологичен план(13). Наблюдават се някои закономерности. „Алманах на Софийския университет“ – изд. 2 (1940) и 3.

(1988–2000) – развива анализираната рубрика жанрово-хронологично, така постъпват и съставителите на сборника на Шуменския университет. Подобните издания на Великотърновския и Пловдивски университет прибягват до хронологичната версия.

Номерацията в описанията на библиографските указатели има преди всичко статистическа функция(14). Тя е важна и за науковедческите и информационни задачи (напр. за продуктивността на определен автор, на когото е посветено дадено издание). Българските персонални указатели по езикознание не спазват винаги това условие. Така от 615 указатели 520 или 84,5% са без номерация на библиографиите си. Тук са и персоналиите за такива лингвисти, като Ел. Георгиева, А. Данчев, М. Деянова; П. Джамбазов; К. Димчев, Ив. Д. Добрев, Л. Дончева-Марева, Н. Драгова, Й. Еленски, Й. Заимов, Й. Иванов от Пловдивския университет, К. Иванова от Института за български език, В. Иванова-Мавродинова, Св. Иванчев, К. Илиева, Ю. Илиева-Балтова, П. Илчев, Цв. Йотов, А. Кошелев, М. Леонидова, Кр. Манчев, Г. Михайлов, Н. Михов, М. Сл. Младенов, Ж. Молхова, М. Москов, Р. Мутафчиев, Б. Николов, Ж. Николова-Гълъбова, Р. Ницолова, Ал. Ничев, К. Ничева, П. Пашов, Ив. Петканов, Сл. Петков, В. Попова, Хр. Първев, В. Радева, Цв. Романска-Вранска, Т. Сарафов, Л. Селимски, Б. Симеонов, Й. Симеонов, Д. Спасов, Хр. Станева, Д. Станишева, В. Станков, Ст. Стоянов, Т. Сугарева, Г. Тагамлицка, Д. Тилков, Т. Тодоров, Ю. Трифонов, П. Филкова, Ив. Харалампиев, Хр. Холиолчев, Ир. Червенкова, Кр. Чола-

кова, М. Янакиев. Съществуващата номерация бива обща (една за цялата персоналия) и по раздели. Но дори там, където тя е спазена, има характерни грешки. Така в поредицата „Биобиблиографии на български учени“ са допуснати недоглеждания. Рубриката „Литература за живота и дейността на ...“ е включена в общата номерация на няколко биобиблиографии (15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23). Съставителите на тези биобиблиографии забравят, че рубриката отразява не собствените трудове на разглеждания учен, а на други автори.

Критичните описания документират отзвука на професионалната среда към значителните изследвания на учения(24).

Преизданията са свидетелство, от една страна, на провежданата издателска политика към дадена проблемна област (в дадения случай – лингвистиката), а от друга, на оценката на читателската публика към достойнствата на определен труд. Така заглавия като „Историческа граматика на българския език“ на проф. К. Мирчев (1953, 1955, 1958, 1962, 1963, 1978), „Българска диалектология“ на проф. Ст. Стойков (1949, 1954, 1956, 1962, 1968, 1993, 2002), „Граматика на българския книжовен език“ на проф. Ст. Стоянов (1964, 1977, 1980, 1984, 1993, 1999), „Съвременен български език“ на проф. К. Попов (1962, 1963, 1974, 1979, 1983) са класически (по изразу на американския историк на науката Д. Де Сола Прайс, срв. 25, с. 187).

От 615 български езиковеди преиздания имат 215 (или 34,9%). Извън посочените 4 автора, останалите реализират преизданията на своите трудове в по-скромни размери. Сред тях се

открояват П. Пашов и Хр. Първев със своя трикратно издаван „Правописен и правоговорен речник“.

Да се спрем на основното в нашия преглед – въпроса за структурата на персоналните библиографии. Генерален модел липсва. Все пак, ако внимателно вникнем в същността им, ще отбележим основата – *бинарна опозиция* – книги и статии. Към тях се присъединяват останалите жанрове – монографии, изследвания, прегледи, бележки, реплики, така наречената „езиковедска публицистика“, рецензии. Така стигаме до класификацията на Паркър и Търли(26), която дели научната и техническа литература на: *първични* източници – списания, доклади, научни трудове от конференции, патенти, стандарти, дисертаций, официални издания, *вторични* – книги, компилативни произведения (речници, енциклопедии, наръчници и справочници), и *третични* – реферативни списания, библиографии и биографии, предметни и общи указатели. Като изключим патентите и стандартите, характерни за техническите науки, тази класификация намира място и при анализа на разглеждания масив.

Дисертацията на даден учен фиксира старта му в науката. Без да се спираме на юридическите изисквания за защитата и регистрацията на дисертацията като документ, ще посочим, че западноевропейската практика е възприела отпечатването на дисертационните трудове като условие за функционирането им в информационното пространство. Как се спазва включването им в българските персонални библиографии? Дисертациите в тях нямат фиксиран статус. В. Попова

вмъква докторската дисертация на проф. Л. Андрейчин в групата на научните трудове(27). Така постъпва и Ж. Велкова в библиографията си за проф. В. Бешевлиев(28), П. Филкова за Бл. Блажев(29), Р. Железарова за Ж. Бояджиев(30), Н. Николова за К. Вачкова(31), А. Ангелов за М. Виденов(32), Ел. Машалова за акад. Вл. Георгиев(33), М. Ковачев за А. Давидов(34), „Биобиблиография на Филологическия факултет на Шуменския университет“ за Д. Даскалова(35), на Т. Сарафов за акад. Д. Дечев(36), на М. Алмалех за Ст. Димитрова(37), на Т. Славова за Ив. Добрев(38), на М. Матакиева и В. Вълчев за акад. Ив. Дуйчев(39), на П. Баракова за К. Иванова(40). В третото издание на „Алманах на Софийския университет“ дисертациите и хабилитациите са обособени в последния раздел на дадената персоналия.

Великотърновските библиографи прибавят до голяма дробност за даден езиковед. Така биобиблиографията за А. Давидов има 8 рубрики: 1. Научни публикации, 2. Рецензии и отзиви в печата, 3. Научно ръководство, 4. Дипломни работи, защитени под научното ръководство на проф. Ангел Давидов, 5. Популяризаторски статии, 6. Редакторска дейност, 7. Преводаческа дейност, 8. Литература за проф. Ангел Давидов. Рубрики 3. и 4. биха могли да се обединят, без да пострада структурата на библиографията. Изданието, посветено на Г. Данчев, има вече 9 рубрики. Библиографията за акад. Ив. Дуриданов би могла да обедини рубриките си 2. Студии и научни статии и 3. Научни публикации в чужди издания(41). Библиографията за Николай Ковачев

(1999) се състои от 8 рубрики, които биха могли да се редуцират на 7 или 6 (с обединяването на: II. Научно популярни публикации и III. Обществено-политически, културно-просветни и други публикации и дописки). В същото време тази библиография елиминира дисертацията на професора. Подобна дробност има и в библиографията на В. Желязкова за Р. Павлова (Slavia orthodoxa, 2003, 15–26), но там няма нищо излишно и материалът е разпределен логически и смислово.

Обратното, съставителите на третото издание на „Алманах на Софийския университет“ (1988–2000) свиват разделите до схемата: 1. Книги, 2. Учебници и 3. Студии и статии (за проф. Л. Андрейчин, срв. 42). При акад. Вл. Георгиев са вмъкнати още 2 раздела: 2. Речници и 5. Литература за него (срв. 43). Ограничените възможности на библиографиите, отпечатани в периодични издания, оказват влияние върху структурата им. В работата на М. Сл. Младенов за акад. Романски са оформени рубриките: 1. Научни трудове, 2. Редакторство и 3. Биографски и библиографски материали за акад. Ст. Романски(44). Почти същата е схемата и в библиографията за Ст. Стойков(45). Личният почерк на друга съставителка личи от библиографията за А. Данчев(46). Елементите на структурата понякога се повтарят в една и съща библиография. Така в работата си за Д. Тилков Ан. Мишева споменава термина рецензии поне 4 пъти: 1. Научни трудове – монографии, студии, статии, *рецензии* и др. 2. Учебници и учебни помагала. 3. Съставителство и редакторство. 4. *Рецензии* – а) служебни *рецензии*, б) *ре-*

цензии на дисертации, в) издателски *рецензии*. Повторенията водят до объркване на читателя, което би могло да се избегне(47). Подобна библиография за диалектолога и етнограф Цв. Тодоров е много по-релефно подредена: 1. Научни трудове и статии, 2. Рецензии, 3. Редакторство(48). Като библиограф цитираният многократно М. Сл. Младенов е много по-прецизен от другите споменати автори и въпреки че печата в периодиката, включва минимума задължителни елементи – номерация на описанията, критически описания, дисертации и елемент на помощен апарат (Извори и съкращения). В това отношение той следва примера на своя учител проф. Ст. Стойков. Подредбата на описанията в „Алманах на СУ“ (1888–1939) стига до неизясненост: 1. Главни трудове, 2. Други трудове. Неясна е делитбата за значимост.

Свидетелство за добросъвестно изпълнение са работите на Кр. Гечева за Йордан Иванов(49), М. Арnaudов(50) и Ив. Шишманов(51), както и на Т. Янакиева за П. Динеков(52) и Б. Пенев(53). Въпреки че разглежданите учени формално принадлежат към литературната наука, включването им в обзора е оправдано с езиковедските им работи. Най-добрите български биобиблиографии се приближават до световния опит. Тук поставяме библиографията за Р. Якобсон(54), Й. Курилович(55), Й. Добровски(56).

Помощният апарат е най-добре развит в отделно издадените библиографски указатели. На първо място са показалците. В библиографията за акад. Ст. Младенов те са три: 1. Азбучен показалец на трудовете на..., 2. Пока-

залец на собствените имена, 3. Показалец на разглежданите думи и форманти(57). Последната рубрика отразява спецификата на труда и е свързана с лингвистичните анализи на автора на „Geschichte der bulgarischen Sprache“. В библиографията за Ив. Гълъбов липсва показалец на трудовете му(58). Биобиблиографията за Т. Томов(59) има три показалеца: 1. Азбучен на публикациите на..., 2. Именен на авторите на описанията за него, и 3. Тематичен, който всъщност е предметен. Поместената в юбилейния сборник за М. Янакиев библиография смесва рубриците по структура: 1. Хронологичен списък на публикациите, 2. Редакторство, 3. Публикации за М. Янакиев (която спада към помощния апарат), 4. Разпределение на публикациите по жанрове(60).

Изводи. В настоящия преглед се опитахме да очертаем постиженията на българските библиографи в една специфична област с значителен резонанс сред специалистите. В хода на изложението маркирахме и слабостите. Дано казаното се окаже полезно както за редакционните колективи на българските езиковедски списания, така и за редакторите на бъдещите юбилейни и поменни сборници.

Бележки

1. Я[накиева], Т. Библиографски указател. // *Българска книга*. Енциклопедия. – С., Pensoft, 2004, 57–58.

2. Стайкова, Ц. Специалната библиография в България. Съвр. състояние и перспективи за развитие. – С., Акад. изд. Проф. Марин Дринов, 2003, 83–87.

3. Велинова, Л. Към историята и методиката на академичната поредица „Биобиблиографии на български учени“. // *Живот сред*

книгите. Юб. сб. в чест на 85-год. на проф. д-р Ел. Савова. – С., Очи, 2004, 116–124.

4. Библиография трудов проф. С. Б. Бернштейна. // *Сборник* в честь 60-летия проф. С. Б. Бернштейна. – М., 1971, 5–16. С рубрики: 1. Труды; 2. Редактирование.

5. Мирносицкая, А. Н. Хронологически указател трудов В. А. Богородицкого. // *Труды* Инст. языкознания, т. 2, 1953, 256–273. Тук разделил са: 1. Хронологический указател; 2. Редакция.

6. Кузьмин, Ф. Ф. Список трудов академика В. В. Виноградова. // *Академику* В. В. Виноградову к его 60-летию. Сб. статей. 1956, 1–240. Със структура: 1. Вопросы изучения славянских языков; 2. О русских лингвистах и их трудах; 3. История русского языка; 4. Современный русский язык; 5. О языке и стиле писателей. Стилистика; 6. Текстологические работы; 7. Литературоведение; 8. Проблемы общего языкознания; 9. Статьи и программы по курсам высшей школы; 10. Редакторская работа В. В. Виноградова.

7. Цейтлин, Р. М. Библиография работ Г. О. Винокура. // *Цейтлин* Р. М. Григорий Осипович Винокур, 1965, 85–105. С рубрики: 1. Труды; 2. Статьи заметки о Г. О. Винокуре.

8. Список трудов В. Н. Сидорова. // *Отцы и дети* лингвистической школы. Памяти Владимира Николаевича Сидорова. Сб., 2004, 40–403. С рубрики: 1. Библиография; 2. Работы о В. Н. Сидорове.

9. Библиография [трудов] О. Н. Трубачева. // *Русские лингвисты*. Википедия, 2000. С рубрики: 1. Основные этапы научной биографии; 2. Социолингвистические взгляды; 3. Библиография; 4. Работы о Трубачеве; 5. Ссылки.

10. Данаилова, П. Дора Мирчева. Биобиблиография. – В. Търново, ВТУ, 1990. – 274 с.

11. Станкулова, Ел. Библиография на трудовете на проф. Иван Леков (1925–1963). // *Известия* на Института за български език, 11. – С., 1964, 13–35.

12. Филчева, Сн. Библиография на трудовете на Моско Москов [1957–1987]. // *Съпоставително* езикознание, 11. – С., 1987, 4, 107–115.

13. Романски, Ст. Любомир Милетич. Човек, учен, учител и общественик. – С., Държ. печ., 1940, 163–195. (Отд. отпеч. от „Летопис на БАН“.)

14. Зотова, Кр. Оптимальная модель

текущей национальной библиографии Болгарии. – С., НБКМ, 1982, с. 75.

15. **Станев**, Ст. Стефан Георгиев. Биобиблиография. – С., БАН, 1985. – 90 с.

16. **Вълчев**, Н., М. Василева, С. Димитрова, Р. Димитрова. Кръстю Добрев. Биобиблиография. – С., БАН, 1987. – 82 с.

17. **Станев**, Ст. Даки Йорданов. Биобиблиография. – С., БАН, 1986. – 162 с.

18. **Костова**, Ем. Димитър Косев. Биобиблиография. – С., БАН, 1981. – 150 с.

19. **Командарев**, Ст., Р. Чолакова. Константин Петров Матов. Биобиблиография. – С., БАН, 1981. – 112 с.

20. **Чолов**, П. Владимир Топенчаров. Биобиблиография. – С., БАН, 1987. – 332 с.

21. **Коларова**, Е. Д., Д. Димчева-Вирчева. Никола Петков Пушкар. 1874–1943. Биобиблиография. – С., БАН, 1959. – 96 с.

22. **Вълчев**, В., М. Матакиева. Димитър Ангелов. Биобиблиография. – С., Акад. изд. Проф. Марин Дринов, 1998. – 231 с.

24. **Янакиева**, Т. Библиография и литература, 2001, с. 122.

25. Срв. **Маршакова**, И. В. Система цитирования научной литературы как средство слежения за развитием науки. – М., Наука, 1988.

26. **Parker**, Chr., R. V. Turley. Information Sources in Science and Technology. 2. ed. 1986.

27. **Попова**, В. Библиография на трудовете на проф. д-р Л. Андрейчин (1931–1969). // Изв. на Института за български език, 19. – С., 1970, 19–51.

28. **Velkova**, Z. Bibliographie der Publikationen der Veselin Beševliev. // *Studia in honorem V. Beševliev*. – С., 1978, 13–31.

29. **Филкова**, П. Библиография на трудовете на Блажо Блажев. // *Съпост.* езикознание, 11. – С., 1987, 2, 112–116.

30. **Железарова**, Р. Библиография на Живко Бояджиев. // *Съпост.* езикознание, 21. – С., 1996, 1, 115–129.

31. **Николова**, Н. Библиография на Кина Вачкова. // *Съпост.* езикознание, 29. – С., 2004, 2, 125–135.

32. **Ангелов**, А. Библиография на трудовете на Михаил Виденов. // *Съпост.* езикознание, 25. – С., 2000, 3, 151–165.

33. **Машалова**, Ел. Библиография на трудовете на акад. Владимир Георгиев (1932–1980). // *Сб.* в чест на акад. Вл. Георгиев. – С., БАН, 1980, 16–78.

34. **Ковачев**, М. Ангел Давидов. Био-

библиография. – В. Търново, Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 1994, 27–158.

35. **Трудове** на доц. Добрина Даскалова. // *Биобиблиография* на Филологическия факултет на Шуменския университет, 1, 1996, 1, 15–17.

36. **Сарафов**, Т. Библиография на трудовете на акад. Д. Дечев. // *Изследвания* в чест на акад. Д. Дечев. – С., БАН, 1958, IX–XXIV.

37. **Алмалех**, М. Публикации на проф. д-р Стефана Димитрова. // *Бълг. език*, 52. – С., 2005, с. 4, 132–144.

38. **Славова**, Т. Библиография на Иван Добрев. // *Съпост.* езикознание, 22. – С., 1998, 1–32, 224–230.

39. **Матакиева**, М., В. Вълчев. Библиография на трудовете на проф. Иван С. Дуйчев (1931–1976). // *Българско средновековие*. – С., Наука и изкуство, 1980, 20–37.

40. **Баракова**, П. Библиография на трудовете на Калина Иванова. // *Съпост.* езикознание, 18. – С., 1993, 6, 95–101.

41. **Чалъкова**, П. Академик Иван Дуриданов. Биобиблиографски указател. – В. Търново, РБ П. Р. Славейков, 2005, 9–96.

42. **Библиография** на трудовете на проф. д-р Л. Андрейчин. // *Алманах* на СУ, 1. – С., Унив. изд. Кл. Охридски, 1988, 95–99.

43. **Библиография** на трудовете на акад. Вл. Георгиев. // *Алманах* на СУ, 1. – С., Унив. изд. Кл. Охридски, 1988, 533–536.

44. **Младенов**, М. Сл. Книжовна дейност на акад. Стоян Романски (24.II.1882–26.II.1959). // *Съпост.* езикознание, 7. – С., 1982, 6, 50–66.

45. **Младенов**, М. Сл. Библиография на трудовете на проф. д-р Стойко Стойков. // *Сборник* в памет на проф. Ст. Стойков. – С., БАН, 1974, 21–43.

46. **Марева**, А. Библиография на трудовете на Андрей Тошев Данчев. // *Съпост.* езикознание, 18. – С., 1993, 2, 88–95. Тук рубриците са 6 – вкл. 2. Редактор, 3. Съставител, които също биха могли да се обединят.

47. **Мишева**, Ан. Библиография на трудовете на д-р Димитър Тилков. // *Съпост.* езикознание, 7. – С., 1982, 1–2, 189–195.

48. **Младенов**, М. Сл. Библиография на трудовете на проф. Цветан Тодоров. // *Бълг. език*, 12. – С., 1962, 3, 171–173.

49. **Гечева**, Кр. Йордан Иванов. Биобиблиография. – С., БАН, 1974. – 110 с.

50. **Гечева**, Кр. Михаил Арнаудов. Био-

библиография. – С., Акад. изд. Проф. Марин Дринов, 2000. – 276 с.

51. Гечева, Кр. Иван Д. Шишманов. Биобиблиография. – С., Гутенберг, 2003. – 331 с.

52. Янакиева, Т. Петър Динеков. Биобиблиография. – С., БАН, 1982. – 290 с.

53. Янакиева, Т. Боян Пенев. Биобиблиография. – С., Изд. център Б. Пенев, 2002. – 287 с.

54. **Bibliography** of the publications of Roman Jakobson. // *To honor Roman Jakobson of his seventieth birthday*. Vol. I, 1967, XI–XXXII.

55. **Smoczyński, W.** Bibliography of work by Jerzy Kurilowicz (1895–1978). Materials

from the Scientific Session..., 1980, 63–97.

56. **Krbec, M., M. Laiske.** Jozef Dobrovský. I. Bibliographie der Veröffentlichungen von Josef Dobrovsky, 1970.

57. Михайлова, Ек. Стефан Младенов. Биобиблиогр. принос. – С., БАН, 1956. – 311 с.

58. Селимски, Л., П. Попова. Иван Гълъбов. Биобиблиогр. – В. Търново, ВТУ, 1983. – 133 с.

59. Вълчанова, М. Тома Ст. Томов. Биобиблиография. – С., БАН, 1991. – 114 с.

60. **Сборник** от научни трудове, посветен на 70-годишнината на проф. Мирослав Янакиев. – С., Бойко Качармазов, 1993, 315–331.

Табл. 1

	Информационен лист на .чения
Езиковед	Име, данни за изследваното лице (родно място, година на раждането, година на завършеното висше образование, университет, година на постъпването на работа в университета, професионално изграждане (асистент – година; доцент – година; професор – година), научна степен – година, дописен и действителен член на академията на собствената страна – година
Персоналия	Автор, заглавие, година на излизането
Систематика	Научно-спомогателно издание а) в отделно издание – да/не б) в периодично издание – да/не
Подредба	а) жанрово-хронологична – да/не б) хронологична – да/не
Елементи	а) общ корпус – да/не б) показатели – да/не 1. Азбучен показалец с препратки към №№ на общия корпус – да/не 2. Показалец на имената – да/не 3. Тематичен показалец (по отрасли) – да/не 4. Показалец на разглежданите думи и форманти – да/не 5. Други показатели
Описание	С рецензии към посоченото заглавие – да/не
Критическо	С реферат на заглавието – да/не
Описание	Без рецензии към посоченото заглавие – да/не Без реферат на заглавието – да/не
Обща номерация	да/не
Номерация по раздели	да/не
Без номерация	да/не
Преиздания	да/не
Включени в сборници работи	да/не
Дисертация	да/не
Хабилитация	да/не
Други данни	1. Съкращения – да/не 2. Извори – да/не

ДИГИТАЛНИТЕ ПУБЛИКАЦИИ В ПРАКТИКАТА НА ШВЕЙЦАРСКАТА АКАДЕМИЯ ЗА ХУМАНИТАРНИ И ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ

ПОТЕНЦИАЛ И РИСКОВЕ, СВЪРЗАНИ
С ЕЛЕКТРОННИТЕ ПУБЛИКАЦИИ В НАУЧНАТА РАБОТА

КРИСТИАН ПЕТЕР

Потенциал

Развитието в областта на електронните публикации разкрива пред авторите на научни изследвания възможности, които не могат да бъдат реализирани от традиционните печатни издания. На първо място трябва да бъде спомената възможността за интегриране на филмови, звукови, картинни данни и текстове в мултимедийни документи — един потенциал, който все още не е напълно разгърнат (така например в текста на една разработка могат директно да се вграждат звукови документи, в аналитични трудове могат по-тясно да се вмъкват цифри и анализи, а в етнографски изследвания „изчерпателното описание“ може да се осъществи чрез включване на филмови, звукови и текстови документи).

Възможности, които днес вече се използват често, са съхраняването на големи количества данни в малко помещение, както и бърз достъп до тези данни от цял свят при благоприятни цени. Друго предимство може да се види в това, че търсенето в електронните текстове може да се извършва бързо с помощта на търсещи машини по ключови думи, което съществено ускорява издирването на информация. Трябва да

се имат предвид и разходите, които при електронните публикации отпадат напълно, а разпространението се улеснява съществено.

Рискове и необходими стратегии за преодоляването им

Наред с тези силни страни, електронните публикации показват обаче и слабости, които не винаги могат да се означат като детски болести. Двата главни проблема са дългосрочното архивиране и средносрочното осигуряване на достъп. Към това се прибавят и аспектите на ограниченията на достъпа и на валоризацията(1). Консорциумът на швейцарските университетски библиотеки в своето „Концептуално изследване на електронното архивиране“ изтъква факта, че **дългосрочното архивиране на електронни публикации** при съвременното състояние на техниката все още не е осигурено. От една страна проблемът се състои в ограничената трайност на съхраняващите носители, а от друга страна, във все по-краткия период на действие на стандартите за софтуер и хардуер.

Като позитивно може да се определи това, че ако се предприемат някои необходими технически мерки, може да

се очаква продължителността на живота на една научна публикация да бъде 10-20 години. За определен вид научна комуникация това е достатъчно.

В момента се обсъждат различни технически решения, като например редовната миграция на документи върху нови носители на данни и формати, емуляцията (адаптацията) на остарели програми на нови компютри или създаването на т.н. капсули с данни, които наред с архивираните данни съдържат всички характеристики на хардуерните и софтуерните стандарти, необходими за повторното преглеждане на съответните документи. Дали тези процеси ще се докажат на дело, може да каже само практиката. Наред с проектите на Консорциума на швейцарските университетски библиотеки заслужава да се споменат специално и международни проекти като „Portico“(2) или „LOCKSS“ (Lots of Copies Keep Stuff Safe)(3), в които участват известни международни издателства и големи университетски библиотеки.

Предпоставка за успешно архивиране е наличието на сериозна стратегия. Създателите на данни, в нашия случай отрасловите научни дружества или редакциите, скоро ще се изправят пред задачата да определят кои данни, кога, къде и в какъв формат могат да бъдат архивирани. Университетските библиотеки предлагат да бъдат техни партньори за тази задача. Както при стратегията за архивиране, така и при контрола на версиите от създателите на данни се изисква самодисциплина: след публикуването им електронните текстове могат технически безпроблемно да бъдат променяни. Също толкова лесно е да се пуснат в обръщение повече версии на една

и съща работа. И в двата случая цитирането на научната работа се затруднява значително.

Авторите на „Концептуално изследване на електронното архивиране“ са оптимисти по отношение на **осигуряването на достъпа** за потребителите. За осигуряване на достъпа е необходимо съществуването на три предпоставки: първо, дълготрайно адресиране, подобно на ISBN, което позволява да се намира и цитира документ, разположен на различни сървъри. Стандартите за такава идентификация вече съществуват. Втората предпоставка е създаването на стандарт за мегаданни (напр. ключови думи, библиотечни данни), които се запазват заедно със статията и правят възможно намирането на литература с търсещи машини. И тук университетските библиотеки в сътрудничество с националната библиотека са на път да установят нужните стандарти. Третото условие е форматите на данните да могат да бъдат четени свободно по цял свят и от всички платформи за РС. Тук търсенето на решения още не е приключило. Така например PDF е световно разпространен формат и неговите спецификации до голяма степен са отворени, но все пак става дума за един частен формат и собственикът може по принцип на всеки етап от по-нататъшното развитие и поддръжка да промени стандарта. Алтернативи като XML или LaTeX също имат специфични недостатъци. Концептуалното изследване изхожда от това, че никой стандартен формат няма да се задържи по-дълго от 10 години.

На конференцията си „Дигитализация и авторско право“ на 21 април 2005 г. Швейцарската академия за хума-

нитарни науки посочи и друг кръг проблеми: дигитализацията на данните позволява на издателствата да **контролират напълно достъпа до своите публикации**. Така днес купувачите на една печатна публикация получават всички права, освен интелектуалната собственост: книгата може по всяко време да се прегледа, може без ограничения да се препродаде или да се архивира и т.н. Издаването на една електронна публикация може да обърне това отношение: технически съществува възможност едно издателство да оттегли правото на достъп на клиентите си (правото да се чете статия на екрана) при определени обстоятелства, дори в един процес на Pay-review и да запази за себе си всички други права.

В дискусиата за електронните публикации не се обсъжда често един проблем, който обаче е от решаващо значение за научната работа: всяка научна публикация изпълнява целта си само тогава, когато е привлякла вниманието на сравнително голям кръг читатели. В книжния сектор са се появили издателства, списания или серии от публикации, които чрез издателска реклама и чрез реномето на едно списание/серия се грижат за нужната **валоризация на една научна работа**. Понятието „валоризация“ обединява действия в три направления:

1. **Избор** на статиите според един определен и известен дисциплинарен профил.

2. Гарантиране на **стандартно качество** на изданието чрез рефериране в авторитетни издания.

3. Редовна **информация** на заинтересовани читатели относно нови издания.

Значението на валоризацията на научните изследвания за научната практика нараства по две причини:

Първо, за изследователя е значително по-трудно да е в крак с растящия брой публикации в неговата специалност. Днес търсещите машини позволяват да се дефинират стратегии на търсене и да се прилагат автоматично (Push-технология), чрез което потребителят получава редовно информация за потенциално интересни издания. Но нито една търсеща машина не може да гарантира високото научно качество и поради това проблемът не може да бъде решен по чисто технически път.

Второ, за изследователя е решаващо да публикува работите си в списания, които са реферирани (особено Peer-Review), тъй като при атестации се вземат предвид само такива публикации.

По същество и електронната публикация също може да се използва за валоризация и електронни списания в областта на медицината и природните науки вече изпълняват успешно тази задача. В областта на хуманитарните и обществените науки обаче няма все още достатъчно такива платформи. Все още не са ни известни примери за депозиториум, който би могъл поеме такава функция.

Изводи

Електронните публикации биха могли да играят важна роля в научната комуникация, тъй като те са евтини като производство, лесни за разпространение и за издирване. Слабостите на електронните публикации могат да бъдат преодоляни частично чрез институционни мерки: сътрудничеството между библиотеките за предприемане на мерки за

дългосрочно архивиране е също толкова желателно, колкото създаването на платформи, които да служат на валоризацията на научната работа. Желателно е при стимулирането на дигиталните публикации Швейцарската академия за хуманитарни науки да се съобразява с това становище.

Потенциал на електронните публикации:

- нови технически възможности (мултимедия);
- спестяване на пространство за съхраняване;
- евтино разпространение по цял свят чрез интернет (електронна поща, www, FTP);
- бързо намиране на информация чрез команди за търсене;
- никакви разходи за отпечатване;
- независим от време и място достъп до данни.

Рискове на електронните публикации:

- не е осигурено дългосрочното архивиране;
- гарантирането на сигурността на достъпа е трудно;
- несигурен контрол на правото на достъп чрез носителя на авторските права;
- платформите за валоризация на научните изследвания са само частично формирани;
- създателите на данни (автори и редакции) трябва да си наложат самодисциплина и да осигурят концепции за архивиране и контрол на версиите.

Ролята на научните дружества, чле-

нуващи в Академията, при издаването на електронни публикации

Научните дружества, членуващи в Швейцарската академия за хуманитарни науки, присъстват дългосрочно на изследователското поле и се представят не на последно място чрез издаването на списания и отделни публикации. В областта на осигуряването на качество-то и валоризацията на научните публикации редакциите на тези дружества разполагат с голям потенциал, който може да се използва и при електронните публикации.

Освен това дружествата са институции, които съществуват дългосрочно в изследователския ландшафт. Този континюитет им дава възможност да развият стратегии за архивиране и така да избегнат някои от недостатъците на електронните публикации:

- съхраняване на застрахователни копия, които издържат по-дълго от електронните носители на данни;
- осигуряване на архивирането в сътрудничество с библиотеките;
- възможност за повторно публикуване на значими, но труднодостъпни статии от предишни броеве;
- възможност за редакционните отдели на дружествата да съдействат за валоризацията на електронните публикации чрез съществуващите публикационни органи или върху новоизградени интернет-платформи.

Извод

Ролята на отделенията на Швейцарската академия на хуманитарните науки при издаването на електронни публикации не трябва да се подценява: ако електронните медии се отличават с кратък

живот, то научните дружества чрез тяхното дългосрочно съществуване могат да носят отговорност за приемствеността. Повечето научни дружества разполагат с опит при валоризацията на научните трудове.

Ролята на Швейцарската академия за хуманитарни науки при издаването на електронни публикации

Швейцарската академия за хуманитарни науки, както и членуващите в нея научни дружества, са институции, които съществуват отдавна и поради това са в състояние да преодолеят специфичните недостатъци на електронните публикации. Освен това в областта на електронните издания Академията е вече добре известна като потребител на базирани он-лайн, информационен портал за хуманитарни и обществени науки и издател на различни публикации. Този потенциал може да се развива в бъдеще. Важна роля може да играе съвършеният на Швейцарската академия за хуманитарни науки: по-малко като архив, повече като портал, който улеснява достъпа до електронни публикации на нейните научни дружества.

Модел за електронно списание

През идните години ще се изясни дали ще се издават електронни списания в областта на хуманитарните науки и каква ще бъде тяхната форма. Решаващо за успеха на такава публикация ще бъде дали тя може да изпълнява основната задача на традиционната периодика.

Как би могло да изглежда структурирането на дейността в областта на електронните носители? Един възможен сценарий е изследователите да публикуват

трудовете си на съвършения на институцията, като преди това са ги изпратили за научна оценка в специализирана служба. Тези организационни единици — да ги наречем жури (макар за тях да е подходящ съвременният израз „комисия за определяне на рейтинга“), реферират изпратената статия. Списък със заглавията на десетте най-добри работи и съответните линкове към тях да се изпраща веднъж на четири месеца на изследователите, които са абонирани за такова обслужване. За дългосрочното предоставяне на статиите отговаря журито и преиздава значими и труднодостъпни трудове няколко години след първото им публикуване — във всеки случай печатно.

Следователно журито поема ролята на традиционна редакция на списание, без при това да пренебрегва задължението за публикуване. Обслужването, описано по-горе, се нуждае от реклама, за да може научната общност да обърне внимание, нужна е и администрация, която да управлява абонаментите и да координира съхраняването на изпратените статии. Схващането, че едно електронно списание не предполага разходи, вероятно е погрешно.

Разходи за електронните публикации

Досега институциите за поощряване на изследванията не са в състояние да преценят разходите за електронните публикации. Тъй като издателският сектор е в преустройство, ръководителите все още нямат натрупан опит. По тази причина Немската научна фондация DFG (Deutsche Forschungsgemeinschaft) обмисля въвеждането на обща вноска за

електронни публикации, която да отговаря на разходите за печатните публикации. Изследванията, проведени досега в Швейцарската академия за хуманитарни науки, също все още не могат да определят стойности, които могат да бъдат обобщени.

Докато бъдат получени годни за използване стойности, институциите ще трябва да работят с приблизителни разграничения между разходи за оформление и редакционни разходи. Но още сега можем да предположим, че по структурата си разходите за печатни и електронни публикации няма да се различават съществено. Като се абстрахираме от чистите разходи за отпечатване, за електронните публикации са необходими разходи, които служат за показване на публикацията.

При финансирането на публикации те днес често става дума за два модела: Reader-Pays и Author-Pays. При печатната периодика преобладава моделът Reader-Pays. Това означава, че читателите финансират публикацията чрез заплащане на абонамент. Публикациите със свободен достъп обаче най-често се финансират по модела Author-Pays. Такива публикации могат да се получават от читателите безплатно или по себестойност. Разходите по публикацията се поемат от автора, респективно от изследователските институции. Те плащат за едно издание по правило между 1000 и 3000 евро (при различни пресмятания действителните разходи нарастват с няколкокостотин или няколко хиляди евро). Авторите запазват правата върху своя труд и могат да публикуват окончател-

Необходими разходи за печатни и за електронни публикации

Видове разходи	Печатни публикации	Електронни публикации
Изследователски разходи	да	да
Разходи за рецензиране	да	да
Редакционни разходи	да	да
Разходи за оформление	да	да
Разходи за отпечатване	да	не
Разходи за разпространение	да: поща	да: поддръжка на сървър
Реклама	да	да: при електронните публикации тук се включват мерките по отразяването на публикацията в международните електронни справочници
Издателски разходи	да	да: също и под формата на разходи на администрацията за управление на абонаментите и на правата за достъп
Печалба за издателството	да	да: в случаите, когато списанието се издава в традиционно издателство
Разходи за архивиране	да	да

ната верия на статията върху собствен сървър (Self Archiving) или върху университетски сървър (Institutional Repository Server, респективно Open Access Server).

Посочените модели на финансиране Author-Pays и Reader-Pays не са единствените възможности за финансиране на списания. Много често срещан е един модел, който може да се означава като аналог на Community Pays: за да популяризира научната си дейност една общност от изследователи, най-често едно научно дружество, издава списание като инвестира значителни лични средства и усилия. Повечето от списанията на Академията се финансират по този модел. Издаваните от научните дружества, членуващи в нея, електронни списания могат да се финансират по същия начин.

Бележки

1. Валоризацията е процес на разпространение и употреба на резултатите от предишни проекти с цел оптимизиране на тяхната стойност, увеличаване на тяхното въздействие и внедряването им в системите и практиките за професионалното обучение на регионално, национално и европейско ниво.

2. Виж <http://www.portico.org/>

3. Виж <http://www.lockss.org/lockss/Home>.

Преведе от немски

Мадлена Кускинова

Материалът е част от книгата Wissenschaftspolitik: Zur Diskussion „Elektronische Publikationen und Open Access – der Beitrag der SAGW und ihrer Mitglieder“. |Christian Peter, Martine Stoffel.– Bern : SAGS, 2007. – 68 s.

ФРЕНСКИЯТ ОПИТ

АНТОНИЯ ГИДУЛСКА

ОПТИМИЗАЦИЯ НА ДОСТЪПА ДО ЕЛЕКТРОННА ИНФОРМАЦИЯ ВЪВ ФРЕНСКИТЕ УНИВЕРСИТЕТИ

Навлизането на новите информационни технологии в съвременното общество налага промени във всички сфери на живота. Научните и образователни институции са едни от първите, които усещат това влияние. Освен многото положителни страни, новите технологии внасят и трудности, за чието разрешаване са нужни правителствени мерки.

Ето как Франция се справя с възникналите проблеми и търси пътища за тяхното разрешаване. През ноември 2002 г. във Франция стартира правителственият план RESO (REpublique numérique de la SOciété de l'information – Цифрова република на информационното общество). Университетите са негов приоритет. Осъществяването на проекта по отношение на висшите учебни заведения изисква широкообхватно сътрудничество в три основни направления: оборудване на университетите, създаване на електронни съдържания и екипиране на студентите.

Оборудване на университетите

За целта се предприема инсталирането на постове WiFi за безжичен интернет. В 70% от университетите интернетът е безплатен за студентите. През 2005 г. безжичен интернет е инсталиран в 111 висши учебни заведения, обслужващи милион и половина студенти. За една година WiFi

постовите в университетските градчета са се увеличили от 575 на 4100, което поставя Франция на първо място в света. В проекта участват 96% от френските университети. Стойността му е 1 789 000 евро.

Създаване на електронни съдържания

Разработването на електронно учебно съдържание води до създаването на електронни тематични университети. Те представляват тематично обособени портали – по медицина, право, икономика и др. Инициативата е стартирала още през 2003 г., като първият електронен тематичен университет е по медицина. Засега те са 7 на брой. Съдържат официално признати от университетите учебни материали. Освен записки, обяснителни бележки, скици, софтуерни продукти, има и виртуални лекции. Например Университетът „Рене Декарт“ Париж V планира от учебната 2007/2008 г. чрез подкаст* да предостави на студентите 1000 часа лекции. В създаването на електронното съдържание участват не само учебните звена. Например, в областта на медицината и фармацията базите данни се поддържат от големи фармацевтични компании.

Електронните тематични университети са базирани на международните норми и стандарти на е-лърнинга. Друго тяхно предимство е, че съдействат за сближаване на сферите на образованието и на научните изследвания. Вече започва тяхното прило-

** Цифров запис на радио и други програми, който може да се изтегли от интернет и да се прослуша онлайн.*

жение в дистанционното обучение в международен план. Филип Етиен, директор направление „Коопериране и развитие“ към Министерството на външните работи, гледа на изграждането на международна мрежа от електронни университети като начин за разпространение на френскоезичната университетска култура.

Екипиране на студентите

От месец септември 2004 г. във Франция започва т. нар. „Операция MIPE“ (Micro-Portable Etudiant – Студентски преносим компютър) под мотото „Моят лаптоп WiFi на цената на едно кафе на ден“ (т. е. 1 евро/ден – бел. а.). Тя оказва помощ на студентите при закупуването на преносим компютър. Целта е както модернизирането на френските университети, така и намаляването на пропадта в достъпа до електронна информация, до технологиите и знанието. През септември 2004 г. 8% от френските студенти са притежавали лаптопи. В резултат на подетата кампания една година по-късно те са 22%. През 2005 г. 98% от университетите участват в MIPE. Университетите предлагат и курс за придобиване на сертификат „Информатика и интернет“, по-известен като C2i. Обучението покрива търсенето, създаването и работата с информация; управлението на данните, запазването и архивирането; презентирането, както и юридическите и етичните страни в работата с информационните и комуникационни технологии.

Целта на втория етап на MIPE е през 2006 г. повече от 35% от студентите да имат лаптопи, като прогнозите за 2007 г. са те да надхвърлят 50%. Основна идея на операцията е максималното улесняване на студента при закупуването или наемането на

лаптоп. И макар проектът по цифровизирането на университетите да е финансиран от Министерството на образованието (209 милиона евро за периода 2003–2007 г.), в него участва и частният сектор: производители на компютри, банки, дистрибутори и др. Студентите имат възможност да теглят заем от банките-партньори по проекта при преференциални условия за закупуването на преносим компютър.

Проектът е критикуван за това, че въпреки рекламата „лаптоп за всеки“, всъщност е помогнал на студентите, които и преди началото на кампанията MIPE са могли да си позволят преносим компютър, да го закупят на по-ниска цена. Освен това инвестиционните програми за 2005/2006 г. дори не са предвиждали финансиране на университети за предоставяне на лаптопи под наем.

Мрежата от регионални служби за обучение по научно-техническа информация

Осигуряването на технически средства и достъп до скъпоплатени бази данни с научна информация не е достатъчно. Често за пълноценното им ползване е необходимо студентите, преподавателите, научните работници да бъдат обучени. Службите по обучение за ползване на научно-техническа информация Unité Régionale de Formation et de Promotion pour l'Information Scientifique et Technique (URFIST) са създадени през 1982 г. като експериментален проект с две цели: обучение на библиотечните и информационни специалисти, от една страна, и на студенти и преподаватели, от друга. Създадени са на базата на конвенции, подписани между Министерството на образованието на Франция,

съответния университет и неговата библиотека. Екипите от обучители са съставени от библиотечни специалисти и научни работници. Тези регионални служби са финансирани от Министерството на образованието. В момента във Франция има 7 URFIST, организирани по регионален признак; те изграждат национална мрежа. Прикрепени са като автономни звена към университети в Париж, Лион, Ница, Рен, Тулуза, Страсбург и Бордо, но всяка от тях обслужва и останалите университети в своя регион. Самата мрежа се ръководи от подразделение „Библиотеки и документалистика“ на Дирекцията по висшето образование към Министерството на образованието.

Всяка служба разполага с минимум една учебна зала, оборудвана с компютри и с осигурен достъп до интернет и до платени бази данни. Обучението протича под формата на стажове с практическа насоченост. Освен това службите организират курсове и за студентите в рамките на учебните програми, но това става по заявка от страна на преподавателите. Поради малкия брой URFIST, приоритет е обучението на обучители, т.е. библиотечно-информационни специалисти и изследователи, при което главен партньор се явяват университетските библиотеки. Курсовете, които тези служби предлагат, са безплатни за библиотечно-информационните специалисти, преподавателите и студентите. Някои от звената на URFIST включват в тях и външни клиенти срещу заплащане. Цената на 3-часов курс в URFIST Лион например за обучение за ползване на определена база данни е 100 евро.

За обучението на библиотечно-информационните специалисти, както и на всички, които проявяват интерес, Висшето национално училище по информация и библиотечарство в Париж ENSSIB разработва и уебсайт – Formation a l'Information Scientifique et Technique (FORMIST). Той представлява френскоезична мрежа за обучение по търсене, оценяване и използване на научна информация.

Целта на подобни проекти е да се поддържа високо ниво в сферата на образованието и научните изследвания. Университетските библиотеки заемат важно място в тях. Въпреки недостатъците им, прави впечатление целенасоченото полагане на усилия за внедряването и оптималното използване на новите технологии във френските висши учебни заведения. Наличието на национална политика, която да координира дейностите, значително подпомага развитието на науката и образованието във Франция и я нарежда на едно от водещите места в света.

Литература

Micro-portable étudiant: Le magazine officiel de l'opération MIPE, Ed. J.-P. Pécoul. Paris, rentrée 2006.

Micro-portable étudiant: Le magazine officiel de l'opération MIPE, Ed. J.-P. Pécoul. Paris, rentrée 2005.

L'Université a l'ère du numérique. (Actes du Colloque international 22, 23 et 24 mai 2006). – Paris : MENESR, 2006. – 222 p.

Péne, Sophie. „1000 heures de cours vont être mises en boot“, Micro-portable étudiant: Le magazine officiel de l'opération MIPE. Paris, rentrée 2006, p. 33.

FORMIST, <<http://formist.enssib.fr/>>, посетен на 19.VIII.2007 г.

MIPE, <<http://www.microportable.fr/>>, посетен на 7.IX.2007 г.

ПОГЛЕД ВЪРХУ УНИВЕРСИТЕТСКИТЕ БИБЛИОТЕКИ В БОРДО, ФРАНЦИЯ

Бордо е шестият по големина град във Франция. Административен център на департамента Жиронд, той е и университетски център с 4 университета, 2 университетски технологични института, 14 висши школи, 70 000 студенти, 200 лаборатории и 5000 научни работници. Градът и предградията наброяват над 660 000 жители, 1/3 от които са под 25-годишна възраст. Показателите за завършилилите висше образование са по-високи от средните за страната: 27,2% бакалаври и 8,3% с по-висока образователна степен, при средни стойности за Франция съответно 26,4% и 8%. Четирите университета – за по-кратко означавани като Бордо I, Бордо II, Бордо III и Бордо IV – покриват почти целия спектър от научни дисциплини.

Всички университетски библиотеки (централни и филиални) на територията на Бордо и региона (47 на брой, от които 25 на четирите университета) имат общ своден каталог BaBorD. Ползват софтуерния продукт Horizon на фирмата Dyntax. BaBorD се поддържа от Междуниверситетската служба по координиране на документацията SICOD, която осигурява координацията със сводния каталог на университетските библиотеки във Франция SUDOC. Читателят може да ползва всичките 47 библиотеки с една читателска карта. Освен библиографско търсене BaBorD предлага персонализирани услуги – управление на читателската сметка, съставяне на списък справки, в определени слу-

чай ползването на дигитализирани фондове (дипломни работи, дисертации, редки и ценни издания), достъп до подбрана информация и, при легитимиране на читателя, достъп до специализирани електронни издания. Връзките в BaBorD позволяват да се разшири търсенето в локални и национални бази данни.

Нарастването на количеството научна информация в електронен вид – библиографски и пълнотекстови бази данни, отворен достъп до публикации на учени, самите каталози на библиотеките (голяма част от научните библиотеки вече не поддържат традиционните си каталози) – води до създаването във Франция на мрежа от 7 регионални подразделения за обучение по научно-техническа информация URFIST. Едно от тях е в Бордо. Там се предлага обучение по стратегии на информационното търсене (стажове, курсове в рамките на учебната програма за студенти и преподаватели) и обучение на библиотекари. URFIST предлага и методическа помощ на библиотеките при провеждането на подобни обучения по места. Подразделението в Бордо обслужва университетите в Бордо, По, Лимож, Поатие и Ла Рошел.

Университетските библиотеки в Бордо разполагат с компютри, чрез които студентите могат безплатно да ползват както интернет, така и платените бази данни. Някои от филиалните библиотеки дори предоставят лаптопи под наем. Преди няколко години централната библиотека на Бордо I монтира оборудване и кабели за интернет. Замисълът е бил студентите да го ползват чрез собствените си лаптопи. Но преди окончателно-

то завършване на проекта университетът започва инсталирането на WiFi постове, включително в библиотеката. Така инвестицията остава неизползвана.

В централните библиотеки има специално оборудвана компютърна зала, в която студентите биват обучавани на стратегии на информационното търсене. В централната библиотека – Бордо I, например, освен залата с 60 компютъра на свободен достъп, 8 компютъра с електронния каталог и 6 компютъра с осигурен достъп само до платените бази данни, има и учебна зала с 11 компютъра. Групите студенти обикновено са от двадесетина човека и се налага те да работят по двама на компютър, но на настоящия етап библиотеката не предвижда увеличаване на броя им. Според г-жа К. Марк, отговаряща за обслужването с библиографските бази данни, това обучение не е много ефикасно, защото по принцип първокурсниците изучават общи дисциплини, а базите данни съдържат много специфична научна информация. Студентите имат нужда от нея в горните курсове, но дотогава вече са забравили наученото и повечето продължават да търсят в интернет, преимуществено в Гугъл.

Библиотечните сайтове предлагат и рубрики от типа: „Да се научим да търсим“. Там студентите могат да намерят линкове към сайтове, които публикуват обяснения за това как се търси информация в бази данни и в интернет, както и връзки към страници със стандартите за библиографско описание на печатни и на електронни издания. Целта е те да бъдат подпомогнати в търсенето на информация и в изготвянето на библиографски справки.

Три от четирите университета предлагат на своите студенти и преподаватели дистанционен достъп до базите данни. Засега изключение прави Бордо III. Има и известно разминаване в терминологията: Бордо I и II, които са въвели дистанционния достъп от учебната 2005/2006 г., го наричат „номадски достъп“, а Бордо IV използва т. нар. „електронна работна среда“, за да осъществява достъпа до базите данни през нея. Достъпът се осъществява от всеки компютър, свързан с интернет, чрез потребителско име и парола. Читатели, които са записани в библиотеката, но не са студенти или преподаватели на университета, нямат такива потребителски имена и пароли и могат да ползват базите само на място. Бордо I е издействал такъв достъп и за служителите в лабораториите на университета, които работят и към научно-изследователски центрове. Документационната служба към Бордо I е поставила 2 прокси сървъра. Единият служи за управление на достъпа до електронните ресурси от IP адреси. Другият сървър управлява, след легитимиране, номадския достъп до базите данни.

Улесненият достъп до електронните ресурси води до увеличаване на ползването им. От друга страна, в някои научни области новата информация е изключително в електронен вид. Това дава отражение върху дейността на службите за междубиблиотечно заемане. Въпреки формулярите за поръчка по електронен път и бързата доставка на сканирани статии, статистиката на библиотеката на Бордо I показва, че през 2006 г. дейността на службата е едва 30% от извършваното през 2000 г.

Навлизането на новите информаци-

онни технологии създава и известни трудности от техническо естество на библиотеките. Така например библиотека „Спорт“ към Бордо II разполага с около 400 видеокасети с учебни материали, които трябва да бъдат прехвърлени на DVD, тъй като студентите нямат нужната техника, за да ги ползват.

Университетските библиотеки в гр. Бордо полагат усилия да се справят с предизвикателствата на променящата се среда. Съзнаващи своята отговорност за запазване на високото ниво и конкурентноспособността на настоящите и бъдещите специалисти, те използват възможностите, които новите технологии дават. Библиотечните специалисти подпомагат учебния процес като предоставят информация, но също така и като предлагат курсове по информационна грамотност. Осигуряването на дистанционен достъп до електронните ресурси е по-редният опит не само да се улесни предоставянето на достоверна научна информация за сметка на леснодостъпната, но често с неясен произход информация в интернет, но и да се научат студентите да ползват проверени източници и ресурси с реална научна стойност.

Бележки

1. Сайт на кметството на гр. Бордо, <<http://www.bordeaux.fr/ebx/portals/ebx.portal?nfpb=true&pageLabel=pgPresStand13&classofcontent=presentationStandard&id=287>>, посетен на 8.VII.2007 г.
2. Електронен своден каталог BaBorD, <<http://www2.babord.u-bordeaux.fr:8081/ipac20/ipac.jsp?profile=scdbx3&menu=search#focus>>, посетен на 8.VII.2007 г.
3. URFIST, <<http://urfist.u-bordeaux4.fr/>>, посетен на 9.VII.2007 г.
4. Лична среща с г-жа К. Марк, февруари 2006 г.
5. Университет Бордо III, <<http://scd.u-bordeaux3.fr/Autoform.htm>>, посетен на 8.VII.2007 г.
6. Лична среща с г-жа Кристин Бадок Морено, януари 2006 г.

През 2006 г. имах възможността да посетя Франция като докторант на Катедра „Библиотечно-информационни науки и културна политика“ към СУ „Св. Климент Охридски“ по линия на програмата „Сократ – Еразъм“. Предоставям на вашето внимание моите впечатления от френския опит.

Съкровища в книгохранилищата

РУСКА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА В БИБЛИОТЕКИТЕ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

МАРИЯ АРГИРОВА-ГЕРАСИМОВА

XIX век оставя богато наследство в сферата на литературата, културата и образованието. То е мощен стимул за стремителното им развитие през следващите сто години и основа за цивилизационния процес на XXI век – века на знанието и културата. Всепризната е ролята и влиянието на руската литература, на руските писатели и поети за възходящия ход на европейската и световна художествена литература.

Централната библиотека на Българската академия на науките, създадена през 1869 г. като Библиотека на Българското книжовно дружество, притежава значителен брой заглавия на руски автори, публикувани до 1917 г. Те са комплектувани основно чрез дарения и чрез международен обмен с библиотеките на Руската академия на науките, университетите в Москва, Казан, Харков, славянските комитети в Киев, Одеса, Москва. През 2006 г. в резултат на разработване на научен проект „Руска имперска книга“ се установи, че в академичния библиотечен фонд се съхраняват 3545 заглавия руски книги, публикувани през периода 1700–1917 г.(2). Сред тях художествената литература съставлява най-голямата отраслова група – 23.7% или 839 заглавия. В тази група превес

има руската художествена литература с 578 заглавия. Значителна част от тях се намират в личните библиотеки на видни български учени, общественици и културни дейци – Васил Д. Стоянов, Стоян Михайловски, Марко Балабанов, Николай Дилевски, Никола Сакаров, полк. Петър Дървингов, библиотеката на царската фамилия и т. н. Те, или техни роднини, подаряват тези лични колекции на Библиотеката на Българското книжовно дружество, днес ЦБ на БАН, и така неоченимите заглавия се запазват и се предоставят на изследователите и читателите днес.

За да се разкрие многоаспектно и в дълбочина това изключително културно наследство, бе осъществен всестранен анализ – количествен, хронологичен, съдържателен. Проучени бяха и литературни източници с описание на редките и ценни книги(1). В резултат се установи, че в академичния библиотечен фонд има пет уникални заглавия:

БОГДАНОВИЧЪ, И. Душенька, древняя повесть въ вольныхъ стихахъ, 1809;

ДРАГОМАНОВЪ, М. Малорусскія народныя преданія и разказы, 1876. Отпечатана е в 600 екз., които много бързо се разпродават, среща се изключително рядко;

ПАМЯТНИКИ старинной русской литературы. Вып. III–IV. 1860–1862. Съдържа текстове от паметници на древната руска писменост, повести с религиозно съдържание, извлечени от ръкописи от XI век до XVIII в. вкл. и от т. н. „народни“ ръкописи на „отречената“, апокрифна литература – вълшебства, гадания, предсказания, поверия, забранена от официалната власт, но широко разпространена и много популярна сред народа;

СОЛЛОГУБЪ, В. *Тарантасъ. Путевыя впечатленія*, 1845. Книгата е забележителна с украсената си и гравирана първа страница, а също и с многобройните гравюри в текста и на отделни листове – пътници, търговци, помещици, слуги, чиновници, домове за почивка и пренощуване, цигански табор, селски празник, домашни животни, забележителности по маршрута, като например Печорския манастир и т. н.;

ТАТИЩЕВЪ, С. С. *Императоръ Александр II. Его жизнь и царствование. Т. I–II*, 1903. Изящно оформено издание с пурпурна копринена подвързия, страниците са с позлатени ръбове. След заглавната страница е поместен портретът на император Александър Николаевич. Книгата е била притежание на цар Фердинанд I Саксбургготски и носи неговия екслибрис. Постъпва в Централната библиотека през 1950 г.

Наред с тези редки издания библиотеката съхранява и други не по-малко ценни съчинения. Хронологичният анализ разкри, че 5 заглавия (или 0.9%) са публикувани до 1859 г. Сред тях са:

ДОЛГОРУКИЙ, И. М. *Бытіе сердца моего или стихотворенія. В 4. ч.* 1817;

ПОСЛЕДНІЙ годъ власти Герцога

Бирона. Повесть, взятая изъ старинной архивы моего дедушки. Ч. I–IV, 1833;

МУРАВЬЕВ, А. Н. *Римскіе письма*, 1847. Последната книга е била в личната колекция на проф. Николай Дилевски, подарена е след смъртта му на Централната библиотека.

Заглавията, отпечатани в периода 1860–1900 г., са най-многобройни – 452 (или 78.2%). Техни автори са писатели, поети, литературни критици, литературоведи, литературни историци като Н. В. Гогол, И. А. Гончаров, В. Г. Белински, Н. А. Добролюбов, Ф. М. Достоевски, А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, И. А. Крилов, Д. И. Фонвизин, В. А. Жуковски, М. Е. Салтиков-Штедрин, Л. Н. Толстой, Т. Шевченко, Ф. И. Тютчев, И. С. Тургенев, Н. Г. Чернышевски, В. И. Дал, А. А. Фет и много други.

Най-значителен е броят на съчиненията на А. С. ПУШКИН – *Полное собраніе сочиненій*, 1869, и на Н. В. ГОГОЛ – *Полное собраніе сочиненій. Т. I–IV*, 1874–1880 и *Сочиненія. 10. изд. Т. I–V*, 1889. Те са съсредоточени основно в личните библиотеки на Васил Д. Стоянов, Марко Балабанов, Никола Сакаров. Многобройни са книгите на Л. Н. ТОЛСТОЙ, сред които *Сочиненія Т. I–IV*, 1864–1869; *Война и миръ*, 1869. М. Ю. ЛЕРМОНТОВ е представен с няколко заглавия, между които са: *Полное собраніе сочиненій. В 4 т.*, 1891; *Песня про царя Ивана Васильевича, молодого опричника и удалого купца Калашникова*, 1897, а също и изданието в Лайпциг през 1879 г. *Демон и запрещенныя стихотворенія. 3. полное. изд.* От Ф. М. ДОСТОЕВСКИ притежаваме *Полное собраніе сочиненій. Т. I–XII*, 1894–1895; от И. С. ТУРГЕНЕВ – *Полное собраніе*

сочинений. В 12 тома, 1898. Изключително рядко срещан е сборникът *Стихотворения* от 1868 г. на поета и създателя на лиричната миниатюра в руската поезия Ф. И. ТЮТЧЕВ. А. А. ФЕТ – лирик, поклонник на „чистото изкуство“, чийто стихове се отличават с емоционалност и мелодичност, се представя с *Лирическия стихотворения. В 2 ч.*, 1894. Т. Г. ШЕВЧЕНКО присъства със своята поема *КОБЗАРЬ*, 1874; И. А. КРИЛОВ – с *Басни. Съ биогр. авт., написанною П. А. Плетневымъ*, 1887. Н. Г. ЧЕРНИШЕВСКИ – руски белетрист и литературен критик, се представя с *Критическия статьи: Пушкинъ, Гоголь, Тургеневъ, Островскій, Левъ Толстой, Щедринъ и др.*, 1895. В библиотеката се съхранява и обзорът на А. ГОЛУБЕВ *Николай Алексеевичъ Некрасовъ. Биогр. Крит. обзоръ поэзии. Сводъ статей о Некрасове съ 1840 года*, 1878.

В. Г. БЕЛИНСКИ – литературен критик и публицист, теоретик и организатор на демократичната журналистика, редактор на списания „Отечественные записки“ и „Современник“, е представен с осем заглавия, сред които: *Сочинения. Ч. I–VIII, 1859–1860; Сочинения. Ч. I–XII, 1872–1874; Письмо В. Г. Белинского къ Н. В. Гоголю*, публикувано в Женева през 1880 г. и т. н. Притежаваме и двутомното съчинение за него на А. Н. ПЫПИН *Белинскій его жизнь и переписка*, 1876. Централната библиотека съхранява четвъртото и шестото издание (от 1876 г. и от 1885 г.) на съчиненията на продължителя на идеите на В. Г. Белински и на естетическите му принципи Н. А. ДОБРЮЛОВ.

Наред с горепосочените автори интерес представляват и заглавия като

АНЕКДОТЫ о Петре Великом, 1884 и РУССКІЯ народныя загадки и притчи, б. г. Първото заглавие се намира в личната колекция на чл.-кор. полк. Петър Дървингов. Не по-малко значими са и изданията на В. И. ДАЛ – лексикограф, писател и етнограф, писал под псевдонима Казак Лугански – *Полное собрание сочинений Владимира Даля. Т. I–IV, 1898.* От М. В. ЛОМОНОСОВ – руски учен, енциклопедист и поет, съхраняваме *Сочинения в стихахъ, 1893;* от Д. И. ФОНВИЗИН – *Сочинения. Полное собрание orig. произведений, 1893;* от М. Е. САЛТЫКОВ-ЩЕДРИНЪ – *Пестрыя письма, 1886.* Рядко срещано е изданието на С. И. ПОНОМАРЕВ. *Странствующій жидъ. Предсмертное произведение Жуковского, 1885.* Може би единствено заглавие в българските библиотеки е кн. 6 от 1861 г. на списание *Полярная звѣзда*, издадено в Лондон през същата година. Притежаваме две христоматии с познавателно значение – ГАЛАХОВЪ, А. *Русская христоматія. Въ 2. т. 12. изд., 1868* и ГЕРБЕЛЬ, Н. В. *Христоматія для всех. Русскіе поэты въ биографіяхъ и образцахъ, 1873.* За българския читател интерес би представлявала книгата на ВЕРЕЩАГИН, А. *У болгаръ и за границей. 1881–1893. Воспоминания и рассказы, 1896*, а също и произведението на филолога, слависта и етнографа СРЕЗНЕВСКИЙ, И. И. *Путевыя письма Измаила Ивановича Срезневскаго изъ славянскихъ земель 1839–1842, 1895.*

В академичния библиотечен фонд книгите, издадени през периода 1901–1917 г., са значително по-малко на брой – 121 заглавия или 20.9%. Това е обяснимо предвид краткия анализиран период в сравнение с предходния. Комплек-

туваните заглавия представят отново други по-късни издания на произведения на А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, И. С. Тургенев, А. П. Чехов, Н. В. Гогол, като например: ГОГОЛЬ, Н. В. *Сочинения*, 12 т. 16. изд., 1901; ЧЕХОВ, А. П. *Полное собрание сочинений*. Т. I–XVI, 2. изд., 1903.

Значителен е броят на произведенията на Л. Н. ТОЛСТОЙ – над 54 заглавия, което е свързано с влиянието в България на неговото религиозно-философско учение – толстоизма, за непротивене на злото с насилие. По-голямата част от книгите се намират в личната библиотека на Стоян Михайловски: *Полное собрание сочинений*. Т. I–XII, 1913; *Богъ*, 1912; *Божественое и человеческое*, 1906; *В чем счастье*, 1911; *Где любовь, там и богъ*, 1912; *Душа*, 1912; *Избранныя русскія пословицы*, 1911; *Излишество*, 1912; *Карма*, *Буда*, 1911; *Користолюбие*, 1912; *Круг учения*. В 3 т., 1911–1912; *Християнское учение*, 1900; *Смирение*, 1912 и т. н.

В библиотечния фонд се откриват и нови автори, чиито произведения са комплектувани единствено в началото на миналия век, като Л. Н. АНДРЕЕВ – белетрист и драматург – *Полное собрание сочинений*. В 8 т., 1913; АФАНАСЬЕВ, А. Н. *Русскія народныя сказки*. 4. изд., Т. 1–5, 1913–1914; ГИЛЯРЕВСКИЙ, В. А. *Были 1883–1908*, 1909; *Шипка прежде и теперь 1877–1902*,

1902; ЛЕСКОВЪ, Н. С. *Полное собрание сочинений*. 3. изд., 1903; ДАНИЛЕВСКИЙ, Г. П. *Сочинения*. В 24 т., 1901 и т. н. М. ГОРКИ присъства с второ, седмо и осмо издание на *Рассказы*, 1903 и *Мещане*, 1902. В личната колекция на Никола Сакаров се намира и литературният сборник *ПБСНИ борьбы*. *Сборникъ револ. стихотворений и песенъ*, издаден в Женева през 1902 г.

Академичният библиотечен фонд съдържа многобройни нови издания на произведения на руски писатели, поети, литературоведи, творили през XIX век и в началото на XX век. Но наличието на техните първи и ранни издания в библиотеките на Българската академия на науките е културно богатство. То е свидетелство за интереса на българската интелигенция към руската литература и за духовните връзки между двата славянски народа.

Литература

1. Березин, Н. Русские книжные редкости : Опыт библиографического описания редких книг с указанием их ценностей. – Москва: 2004. – 288 с.
2. Герасимова, М. и др. Руската имперска книга в библиотеките на Българската академия на науките / Мария Герасимова, Събина Анева, Никола Казански, Нели Байкова. // Информационен бюлетин на ЦБ на БАН, 2007, № 5, www.cl.bas.bg

ЗА ТВОРЧЕСКИЯ ХАРАКТЕР НА БИБЛИОГРАФСКИЯ ТРУД РАЗСЪЖДЕНИЯ ПО ПОВОД 80-ГОДИШНИНАТА НА КРЪСТИНА ГЕЧЕВА

ТАТЯНА ЯНАКИЕВА

Кръстина Гечева

Въпросът за творческия характер на библиографския труд отдавна вълнува изследователите на тази област. Един от дискуссионните проблеми е доколко идентифицирането на чужди текстове и тяхното точно описание може да се нарече поле на библиографско творчество. Друг въпрос, който днес придобива актуалност, е превръщането на информацията в индустрия, а библиографа – в

индустриален работник от поточна автоматизирана линия за създаване на продукт, отговарящ на предварително зададени параметри, отразяващи нивото на технологично развитие. Съществува ново направление в библиографската дейност, занимаващо се с мениджмънта и маркетинга на съвременната библиографска информация, ориентирано към такива въпроси като – бързина на производството, съотношение между разходи и печалба, реклама, търговска реализация. Означава ли това, че днес творческият характер на библиографската дейност се изразява в успешното създаване и реализиране на информацията като търговски артикул? Дали в обществото на знанието уникалността на знанието, придобито чрез библиографията, губи своето значение? Дали творчеството, интуицията, културата и уменията за специфично обобщение на интелектуален труд са вече безвъзвратно отминали черти на библиографския труд в нашето съвремие?

Отговор на тези въпроси бихме могли да потърсим в делото на не много на брой съвременни български библиографи, за които библиографията продължава да бъде призвание, на което са посветили целия си живот. Една от тях е

Кръстина Гечева – Тити, както я наричат приятелите ѝ. Нейната стихия са конкретните библиографски изследвания. Всеки един от нейните 13 прецизно изработени библиографски труда носи белега на нейната индивидуалност, изразява нейните културни интереси и стремежа ѝ непрекъснато да разширява терена на своите библиографски дирения, да подпомага и партнира на изследователя в проучването на определени теми.

Кръстина Гечева е родена на 14 ноември 1927 г. в Бургас. Завършва класическа гимназия (1946 г.), а после право в Софийския университет (1950). Както мнозина специалисти от областта на обществените науки в смутните следдеветосептемврийски години, тя търси поприще в привидно по-спокойните води на библиотечния свят. Записва и завършва успешно едногодишния курс за библиотекари-висисти при Народната библиотека (1952) и 7 години работи в Софийската градска библиотека (1952–1959 г.).

Истинската библиографска школа за нея обаче е Централната библиотека на БАН, където тя работи от 1959 до 1973 г., и по-специално прочутият „Справочен отдел“ на библиотеката, чийто методически ръководител в онези години е също един бележит български библиограф – ст. н. с. Лиляна Велинова. Имам лични впечатления от екипа на този отдел – ще си позволя да спомена имената на сътрудниците, които аз заварих в отдела – Златка Белева, Веселин Вълчев, Маргарита Вълчанова, Кръстина Гечева, Маргарита Панева, Веса Дончева, професионалисти от висока класа, владеещи по няколко чужди езика, с широка обща култура и с изключително чув-

ство за дълг и отговорност към библиотеката.

Този екип е свързан с най-значителната библиографска инициатива на библиотеката – поредицата „Биобиблиографии на български учени“, която аз считам за забележително постижение на персоналната библиография в България, сравнимо с най-доброто от богатата европейска традиция в тази област. Именно в тази среда се изграждат уменията на Кръстина Гечева в областта на персоналната библиография. Тя участва в създаването на двата тома от алманаха „Сто години Българска академия на науките“ (1, 2), едно представително издание, очертаващо приноса на изследователите от БАН за развитието на българската наука във всички области на знанието. В началото на 70-те години от миналия век тя се заема с първата си самостоятелна библиографска задача – изработването на биобиблиография за акад. Йордан Иванов (3). Изборът не е случаен. През 1972 г. се навършват 100 години от рождението на големия български учен, а цялостно библиографско представяне на неговите научни приноси не е направено дотогава. Биобиблиографията на академик Йордан Иванов, грижливо изработен труд, представящ важните дати от живота на учения, с точни библиографски описания и стегнати анотации за съдържанието на трудовете му, представлява една успешна стъпка в областта на персоналната библиография. Следва биобиблиографията за акад. Михаил Арнаудов (11), подготвена по повод 120 години от рождението му и 20 години от смъртта му. Трудът се отличава с обогатена библиографска методика, съответстваща на новите

тенденции в развитието на биобиблиографията. Традиционният модел на персоналията от 70-те години е обогатен с нови елементи – ученият е представен не само с библиографията на неговите публикации и литература за него, но и като редактор на периодични издания, на сборници и отделни произведения, като научен ръководител и рецензент на дисертационни трудове. Помощният апарат е по-богат – освен задължителните именен и показалец на заглавията, тук са включени още географски, тематичен показалец, списък на инициалите и псевдонимите на акад. М. Арнаудов. Венец на постиженията на Кръстина Гечева в областта на персоналията е трудът ѝ за Иван Д. Шишманов. С него тя показва още по-богата оптика на библиографския поглед към персоналията. За да обхване в пълнота изявите на Ив. Д. Шишманов в чужбина, тя навлиза в архива му, за да търси там податки за публикациите му в чужбина, за участието му във важни международни форуми, за докладите, които е изнесъл там, или за материалите, които е писал като активен участник и управленец на българската култура.

Важен период в творческия път на Кръстина Гечева е работата ѝ в проблемната група „Историческа библиография и информация“ към Института за история при БАН (1973–1985 г.). Така тя навлиза в една нова за нея област – историческата библиография.

Задачата на проблемната група е да подготви библиографска основа за многотомната академична история на България. В продължение на няколко години библиографите от групата издирват всички публикации на извори, материа-

ли и изследвания от значение за историческата наука както от българския, така и от чуждестранния печат. Резултатът от тези издирвания е създаването на една уникална и изключително ценна библиографска картотека от няколкокостотин хиляди библиографски записа, на основата на която Историческият институт на БАН планира да издаде и една многотомна историческа библиография. Така щеше да се реализира един отдавнашен библиографски проект за мащабна историческа библиография*. За жалост редица обстоятелства през последните години попречи за неговото осъществяване.

Важно за изстраването на К. Гечева като библиограф в областта на българската историческата наука е участието ѝ в подготовката и издаването на двата тома (IV и V) от библиографската поредица „Българска историческа наука“ (5, 8). Доказала своите възможности на това поле, тя получава следваща отговорна задача – да подготви основната библиография към пети(6) и шести том(9) от многотомната история на България, посветени на българското Възраждане.

Именно това дълбоко навлизане и опознаване на историческата литература дава възможност на Кръстина Гечева да предприеме няколко значими тематични библиографски проучвания.

* По инициатива на Т. Боров и Д. Д. Иванов Българският библиографски институт „Елин Пелин“ и Фундаменталната библиотека към АН СССР издават двутомника „Народная республика Болгария : Историческая библиография : Т. 1–2 : / Состав. Д. Д. Иванов; при участии В. В. Носковой, Н. В. Буссе, Павлины Кынчевой. – Москва : АН СССР, 1954–1958. – 676 с. ; 856 с.“

Тъй като тя е запозната най-добре с библиографията за българското Възраждане, проф. Крумка Шарова и ст.н.с. Румяна Радкова ѝ възлагат във връзка с Втората комплексна конференция по проблемите на българското културно възраждане в Пловдив през 1979 г. да подбере публикациите, посветени на тази тема. Така се появява „Българско културно възраждане. Материали за библиография“ (4), резултат на добро партньорство между учени и библиографи.

Подборът и систематизацията на публикациите по тази тема изправя К. Гечева пред истинско предизвикателство. Навлизането във всички аспекти на културата през Възраждането, разнопосочната им интерпретация в научната литература и желанието на съставителката да представи на изследователя една истинска библиографска панорама, оглеждаща изследванията по тази тема, е стимулт, който я кара да подготви една обширна библиография „Българската култура през Възраждането. Българска и чужда книжнина: 1878–1983“ (7). Класификационната схема, по която са разположени записите, позволява не само да се видят постиженията на историографията, но и да се разкрият все още непроучените въпроси в това направление. Това е рядък по широтата на историческия си обхват и библиографско покритие указател, в който са включени 6190 публикации, извори и издания на научни институти, дружества и висши учебни заведения, издадени от 1878 до 1983 г. Без преувеличение можем да кажем, че този указател е едно от най-добрите постижения на тематичната библиография у нас.

Друга тема, към която К. Гечева проявява траен интерес, е темата за богомилството. С библиографското издирване тя се заема по собствена инициатива и му посвещава дълги години. Увлечена от задачата, тя пътува за Франция на собствени разноски, за да може да работи в тамошната Национална библиотека. Издирва и проучва библиографски указатели по темата, влиза в лична кореспонденция с чуждестранни учени и изследователи. Добрата ѝ езикова подготовка, широката ѝ култура, уменията ѝ в областта на библиографската евристика ѝ помагат, за да се справи с многобройните предизвикателства. Библиографският указател, посветен на богомилството, има щастлива съдба. Той претърпява две издания – първото се появява през 1997 г. (10), а второто (13) – през 2007 г. Това второ издание на „Богомилството“, което е значително разширено и допълнено, показва още по-дълбоко навлизане в темата. То включва 3351 заглавия – извори и изследвания (книги, студии, статии, библиографски и историографски обзори), обнародвани в България и в чужбина, от късното средновековие до наши дни. Акцентира се върху разпространението и влиянието на богомилството извън пределите на нашата страна. Направена е изцяло нова систематизация на материала, която представя още по-детайлно тази толкова сложна и дискусийна проблематика. Редица учени, които се интересуват от тази проблематика, се свързват с Кръстина Гечева, за да изразят задоволството си от този труд. Ще спомена тук имената на проф. Норман Танер, преподавател в Богословския факултет на Грегорианския университет

в Рим, проф. Жан Брьолиар от Сорбоната, проф. Франьо Санек от Университета в Загреб, който помества и отзив за труда в сп. „Croatia christiana periodica“. Оценката на библиографския указател „Богомилството“ в средите на българските и чуждестранни изследователи може да бъде изразена точно чрез мнението на акад. Димитър Ангелов, автор на предговора към този труд. Според него това е „едно произведение, единствено досега по своя обхват, в което е събран и систематизиран огромен фактически материал. Един труд, който издава завидната й (на К. Гечева – бел. Т. Я.) професионална вещина и заедно с това – ясно изразен стремеж да се подчертае през погледа на библиографа изключителният интерес към богомилството в неговата същина не само на българско, но и на европейско явление“**.

Нейният творчески портрет няма да бъде пълен, ако не споменем тук за изключителната преданост към творчеството на съпруга й – забележителния творец, писател и преводач Стефан Гечев. На нея дължим след неговата смърт-появата на книгата му с есета, спомени и интервюта „Ненужните скептици“(14), книгата с преводи на големия гръцки поет, лауреат на Нобелова награда Георгиос Сеферис „Езикът на чудовището“(16), където тя добавя и издирени от личния архив на Стефан Гечев непубликувани преводи, на Одисеас Елитис „Тялото на лятото“(17). Нейна е и ре-

дакцията на биобиблиографията за Стефан Гечев(18). Тя работи и върху избраните съчинения на твореца, които издателство „Захари Стоянов“ подготвя за печат.

Своята 80-годишнина Кръстина Гечева посреща все така активна и все така отдадена на библиографията. Със своя професионализъм и широка ерудиция, днес тя е ценен сътрудник в Съвета по българистика при БАН, където работи като редактор.

Щрихите от професионалния портрет на К. Гечева ме връщат отново към разсъжденията за творческия характер на библиографския труд. Убедена съм, че не научните степени и звания, понякога присъдени по силата на обществената конюнктура, не ръководният пост на управленеца, а именно усещането за призвание, пълното отдаване на работата, стремежът към уникалност, определят значимостта на едно творческо дело. Кръстина Гечева принадлежи към призиваните в областта на библиографията, затова вярвам, че тя ще има свое запазено място в нейната история.

Библиография

Авторски трудове:

1. 100 години Българска академия на науките : 1869-1969 : Т. 1 : Академици и членове кореспонденти. – София : БАН, 1969. – 950 с. (С колектив.)
2. 100 години Българска академия на науките : 1869-1969 : Т. 2 : Професори и старши научни сътрудници : Обществени науки. – София : БАН, 1972. – 396 с. (С колектив.)
3. Йордан Иванов. Биобиблиография. – С., БАН, 1974. 110 с.
4. Българско културно възраждане : Материали за библиография : Литература, пуб-

** Ангелов, Димитър. Богомилството – български и европейски измерения. // Гечева, Кръстина. Богомилството : Библиография. – 2. доп. и основно прераб. изд. – С., 2007, с. 40.

ликувана в България 1878–1978. – София : БАН, 1979. – 115 с.

5. Българска историческа наука : Библиография : Т. 4 : 1975–1979. – София : БАН, 1971. – XII, 902 с. (С колектив.)

6. Българско възраждане : XVIII – средата на XIX в. : Библиография. // *История на България* : Т. 5. – София : БАН, 1985. – 521-557.

7. Българската култура през Възраждането : Библиография. Българска и чужда книжнина : 1878–1983. – София : БАН, 1986. – 599 с.

8. Българска историческа наука : Библиография : Т. 5 : 1980–1984. – София : БАН, 1986. – 1136 с. (С Е. Костова.)

9. Българско възраждане 1856–1878 : Библиография. // *История на България* : Т. 6. – София : БАН, 1987. – 587–639.

10. Богомилството. Библиография. – София : Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“, 1997. – 232 с.

11. Михаил Арнаудов : Биобиблиография. – София : Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“, 2000. – 276 с.

12. Иван Шишманов. Биобиблиография. – София : ИК Гутенберг, 2003. – 331 с.

13. Богомилството. 2 доп. и основно прераб. изд. – София : Гутенберг, 2007. – 390 с.

Съставител и редактор на:

14. Гечев, Стефан. Ненужните скептици : Есета, спомени, интервюта. – София : Балкани, 2003. – 347 с.

15. Гечев, Стефан. Избрани произведения. Т. 1. Поезия. – София : З. Стоянов, 2007. (Под печат.)

Редактор на:

16. Сеферис, Георгиос. Езикът на чудовището / Прев. Ст. Гечев. – София : Балкани, 2002. – 214 с.

17. Елитис, Одисеас. Тялото на лятото / Прев. Ст. Гечев. – София : Балкани, 2003. – 197 с.

18. Стефан Гечев : 1911–2000 : Биобиблиография / Състав. Пенка Димитрова, Ренета Константинова; Ред. Кръстина Гечева. – Варна : Данграфик ЕООД, 2006. – 186 с.

Предстояща книга

ПЪТЕШЕСТВИЕ В АРМЕНИЯ

„БИБЛИОТЕКА“

Много често, улисани в ежедневието, подминаваме книги, които биха обогатили представата ни за широкия свят. Затова в този брой предлагаме страници от готовата за печат книга на Арманд Басмаджиян „Армения. Градове и манастири. Пътешествие сред спомени и книги“. В нея авторът разказва за древните селища на страната, за манастирите и църквите в тях, за впечатленията, които са оставили не само у него, но и чрез книгите на редица български и чужди писатели и пътешественици. Ползвайки обширен изворов материал – повече от 40 заглавия, той предприема истинско пътешествие в историята, архитектурата и съвремието на тези непознати за нас старини. Вероятно мнозина са чували редица имена от географията на Армения, но чрез тази книга те ще допълнят откъслечните си познания, защото тя ще е богато илюстрирана – предвидени са 135 архитектурни чертежи, скици и илюстрации. Богатият речник включва над 200 имена на богове, архитектурни термини и непознати думи. Прибавете и над 1000 лични имена, названия на градове, манастири и др. и ще получите поне бегла представа за тази бъдеща книга.

Предлагаме страниците за крепостта Гарни и за библиотеките в манастирите Санахин и Хахпат.

... Античният паметник, до който после ще ни заведе О. Халпахчян, е крепостта Гарни. Но преди да стигнем до нея, на 20-ия километър, вдясно от шосето, в най-високата точка на хълма, от който се открива изключителна панорама към Арарат и Араратската долина, не можем да не спрем за почивка до извора и арката, построени и посветени на изключителния арменски поет Ехише Чаренц (1897–1937). Според разказите, тук той е седял, съзерцавал е с часове, ден след ден, далечния символ на своята родина и творил. На арката са изсечени редове от неговото много популярно стихотворение „На моята мила Армения“:

*Обиколи света, но виж Масис –
няма по-ослепително сияние...*

*Като славата тежка на живота,
обичам моя мъдър Арарат.*

Ехише Чаренц

*– Арката на Чаренц – ми казаха и
мълчаливо ме пропуснаха напред. Аз
чувствах някаква предварителна уговор-
ка, като че ли очаквах от мен нещо,
някаква реакция. При цялото си жела-
ние да не обидя приятелите си, не наме-
рих нищо забележително в тази арка.
Подбутнаха ме, като че ли някак жес-
точко. Недоумявайки и съпротивлявай-
ки се, аз минах под арката и ахнах.*

*Боже, какъв простор! Той сякаш из-
бухна. Нещо се надигна в мен и не се
отпусна. Нещо излетя от мен и не се
върна.*

*Това беше първият чертеж на Тво-
рението. Линиите бяха няколко – линия,
линия, още една линия. Щрихи вече ня-
маше. Линията беше прекарана увере-
но и завинаги. Поправки не можеше да
има. Просто друга линия не може да*

има. Тази беше единствената и тя именно беше прекарана. Всичко останало, струва ми се, Бог е творил или уморен, или с изтънчена, или с преситена ръка. Къдравата природа на Русия е сякаш Господния барок.

„Това е светът“ – бих могъл да кажа. Ако можех.

Прашната, зелена вълна на земната твърд слизаше надолу сякаш изпод краката ми и предизвикваше световъртеж. Това не беше световъртежът на страха, на боязънта от височината, това беше световъртежът на полета. В тези намаляващи вълни имаше велик и величествен прилив. Те потъваха и се синееха в далечината, стапяха се в мъглата на простора и там, далеко, вече сини, също така свършено се надигаха, обозначавайки края на земята и началото на небето. Някакво тъмно надигане отдясно, някакво тъмносиво потъване отляво и аз изведнъж почувствах, че стоя с вдигнато дясно рамо, като че ли повтаряйки наклона на рамото на невидим кантар, едната чаша на който беше под мен. „Това е музика на сферите“ – бих могъл да си спомня. Ако можех. Пред мен беше неизвестен ефект на пространството, изпълнен със загуба на мащаб, с непонятна близост и дреболии – и безкрайност. И моят собствен размер не съществуваше. Аз можех, струва ми се, да докосна с ръка и да погала тези близки малки хълмове, и можех да стоя и да обръщам тази чаша в своите ръце, и да чувствам колко е естествено и възможно да се моделира този свят за един ден върху грънчарското колело („Какво е майсторът? – ми каза веднъж един приятел. – Творението трябва да бъде

[да стои] по-горе от неговите ръце. Той ще вземе в ръце глината – и тя ще изхвъркне от неговите ръце...“).

...И изведнъж тази близост изчезваше, и светът под мен ставаше толкова безкраен, дълбок и необятен, че аз изчезвах под него и се раждаше усещането за полет, за реене над неговите простори. „Полетът на планинския ангел...“

– Виж Масис! Виждаш ли Масис? – Аз трепнах. Какво още можеше да се види? Приятелят ми протягаше ръка към края на земята. – Ето, виждаш ли? Малко по-тъмен? Ето отляво малкото връхче, то по-добре се вижда... А отдясно вече е големият. – Приятелите ми един през друг чертаеха във въздуха контурите. – Виждаш ли? Той ту изчезва, ту отново се вижда...

Аз се огледах за последен път: „Този свят, в който ние с теб живяхме...“

Колко естествено е, че Ной е плувал точно там! Не, той не е заседнал на скалата Арарат. Той е акостира. Той не е познавал друга земя и е плувал точно към тази. Другите пейзажи просто са изчезнали зад кърмата, той не ги е виждал, те не са се отразили на неговата карта. Преселникът поставя нов знак на това място, където е способен да открие родината.

Страната не е малка за човека, ако той макар и веднъж почувства нейния простор. „Тук аз видях света“ – казват за родината.

Андрей Битов

Гарни е само на 28 километра от Ереван. Автобусът ще ни изкачи в планината. Днес крепостта е истински музей, построен сред едно от живописните

ъгълчета на Армения, в селото, което носи нейното име. Тя се намира високо горе, над десния бряг на клисурата на река Азат – един къс, но много шумен и красив приток на Аракс. За нея е писал големият римски историк Тацит (Гай Публий Тацит, ок. 56 – ок. 117) в неговата „История“ във връзка със събитията в Армения през първата половина на I в. Някога това е било мощно укрепление, известно ни и от описанието на Мовсес Хоренаци, и от някои други историци. В него най-ясно се очертавали съчетанието на елинистичните с националните културни елементи. След реставрацията това е наистина един от уникалните архитектурни паметници със световно значение.

Стратегическото местоположение на крепостта е било избрано много удачно. Още в древността, в III хилядолетие пр.н.е., на това място е била построена циклопската крепост Бердашен. Според открития наблизо до езическия храм клинописен текст, опорният пункт е бил завоюван в първата половина на VIII в. пр.н.е. от урартския цар Аргиши I. И царят го е нарекъл с неговото най-старо име – Гиарниани. Известно е също, че тук, в крепостта Гарни, още от III в. пр.н.е. до IV в. сл. н.е. е била лятната резиденция на арменските царе от династиите на Ервандидите, Арташесидите и Аршакидите, добре охранявани от силен военен гарнизон. Това се е случило по време на управлението на Арташесидите и по-късно – на Аршакидите.

Според открития надпис на гръцки език, крепостта е била престроена в 76 г. от цар Търдат I (Дъртад/Тиридат, 54–88, 66–100).

Около това време Търдат завършва строителството на крепостта Гарни от дялани блокове от базалт, свързани с железни скоби, залети с олово. В крепостта за своята сестра Хосровидухт [Хосровитухт] той строи прохладна обител със статуи, изумителна резба, барелефи и начертава върху нея за спомен от себе си [надпис] с елинско писмо.

Мовсес Хоренаци

Над клисурата Гарни (древния Азат) се издига замък, „силна крепост“, по думите на Мойсей Хоренски. Там преди десет века, в също такава есен, измъчена от ревност, с часове гледала към двинския път царица Саакануйш [Сахакануш, X век], тъжната жена на Ашот Железняк. Да послушаме епическия разказ на Мурацян [Григор Тер-Ованесян]:

„Страшна и величествена беше природата около платото, увенчано от крепостта. Гигантските скали, причудливите отвесни канари, страшните пропасти, дълбоките клисури, прекрасните планини с гордите зъбери на върховете – всичко това се простираше от близките покрайнини на крепостта до хоризонта. Пред крепостта, спускайки се от висините, летяха разпенените води на потока, вливащ се в река Азат. Промушили се през теснината, те се съединяваха с друга река и лениво, [извивайки се] като змия, протичаха през широката долина на Двин, оросявайки и хранейки прохладните градини на Востан... От север, освен полукръглите стени и кули, надвисваха скалите, които в далечината се сливаха с планината Гег. От изток и запад крепостта беше защитена от стени и

кули, издигнати от гладко одялани блокове базалт, скрепени с олово и желязо... Върху югоизточния хълм, почти до края на крепостта, като небесни великани, се издигаха мрачните строежи на царския замък с кули, [увенчани] със зъбери, и великолепия дворец на Търдат, портите на който се поддържаха от двадесет и четири високи колони. Все още бяха цели статуите и високите гравирани сводове на двореца – произведения на римското изкуство. Изпод неговите портици, като на длан, се виждаха замъкът с жилищните помещения и караулните помещения, а и суровата красота на околността.”

Мариета Шагинян

Гарни красиво се вписва в околната среда и е разположена в изключително живописна местност, откъдето се открива широка панорама. Тя е кацнала върху един своеобразен триъгълен и недостъпен скалист нос, около който, някъде там долу на около 300 метра, се извиват водите на реките Азат (Азад) и Гарни, прикривайки двете му страни с непристъпна стена от базалт. Дълбоката клисура, която на места достига до 150 метра, и отвесните планински склонове са служели като естествено препятствие пред неприятелската войска и затова крепостта е изградена само от двете страни, които са обърнати към равнината. Тя е била доста висока – около 25 метра – и с дължината си от 314 метра, обграждала територия от три и половина хектара. Нейните строители са използвали огромни дялани базалтови камъни, тежащи между 5 и 10 тона. Те са подреждани върху широката си страна и били съединявани с железни ско-

би, наподобяващи лястовичи опашки, залети и запечатани с олово. Ритмичното разположение на четиринадесетте правоъгълни крепостните кули е трябвало да повиши отбранителната способност на защитниците, особено във вдлъбнатата северна стена, която уж явно е била най-уязвима. А и входната порта е била твърде тясна (2,16 м). Дали пък това не е бил капан за наивници?

Армения в онова време се намирала под властта на Римската империя, както ни разказва римският историк Тацит. Митридат [Грузинеца, 35–37, 47–51] – брат на грузинския цар Фарасман, бъдейки издигнат на царския престол, станал опасен за Римската империя. Той изгубил поддръжката на Рим, който, поощрявайки междуособиците сред управниците на Армения, не попречил на претенциите на новия кандидат за цар – племенникът на Митридат, Радамист [Грузинеца, 51–53]. Последният организирал заговор срещу своя чичо и принудил несговорчивия си родственик на избяга в Гарни. Радамист обсадил крепостта. Проточили се изнурителни дни в очакване. Крепостта се оказала непристъпна...

Естествено, че Радамист не можел да се надява да превземе крепостта. Той решил иначе, подкупвайки префекта Целий Полион. Користолюбивият римлянин убедил Митридат да отвори вратата и да излезе уж [да води] мирни преговори с Радамист. За своята доверчивост към чужденците арменският цар заплатил [с живота си]. Той бил хванат и умъртвен... Впрочем, по-късно – след около двадесет и няколко години, тя [крепостта] вероятно час-

тично е била разрушена от римляните, после я престоили и неведнъж я укрепвали. Археологическите разкопки, започнати в Гарни от 1949 година от експедицията на Академията на науките на Арменията ССР под ръководството на доктора на историческите науки Б. Аракелян, разкрили пет строителни периода в усъвършенстването на отбранителната система...

Но да се върнем на Радамист, щастие от победата на когото не продължила дълго. Партияният цар Валаарс III [Вахариш], а Партия съперничела по могъщество с Римската империя, прогонил Радамист и поставил на арменския престол Търдат I [Тиридат/Дъртад, 53–59, 66–100]. Като не понесли обидата, римляните насочили своите войски в Араратската долина и в 59 година от н. е. Корбулон разгромил столицата на Армения Арташад [Ардашир] и едновременно, очевидно, и Гарни.

Търдат отново събрал войска и неочаквано нанесъл поражение на непобедимия римски полководец край Рандея...

Юлия Кирилова

Град Рандея се е намирал около някогашния арменски град Харберд (Харпут), на брега на река Арацани (дн. вилает Тунджели, Турция). В резултат на тази битка между Рим и съюзените Партия и Армения в 62 г. от н.е. бил сключен Рандейският мирен договор. От страна на Римската империя договорът бил подписан от наместника Корбулон, а от страна на обединените сили – от Търдат. Според една от клаузите Рим признавал братя на партския цар Вологес за цар на Армения. Това бил цар Търдат I.

В крепостта Гарни бил и двуетажният дворец на царя. Резиденцията му заемала твърде солидна за времето си площ – само основата му е разположена на близо 600 кв. метра. Той се намирал на запад от езикият храм и бил на два етажа. Под пода на една от стайите му имало доста обемиста цистерна, която вероятно била предназначена за питейна вода.

Парадната зала в южната му част е с внушителни размери – около 193 кв. метра. Това продълговато помещение се е намирало над долния етаж и се е поддържало от осем квадратни стълба по цялата си дължина. В стените са вградени четириъгълни опорни стълбове, които също са подпирали покрива. Между тях били изградени ниши, служещи за украсата на интериора. Подобни ниши са познати не само от другите арменски дворци, но и от традиционната арменската къща.

Подобен план е имала и постройката, датирана около III–IV в. Тя е разположена край североизточната крепостна стена и вероятно е била използвана при тържества и за приеми на гости. Нейните дървени стълбове са стъпвали върху каменни бази и може би са завършвали с резбовани капители. През отворите в стената домакини и гости са могли да се любуват на величествената природна картина – на прекрасната зелена клисура на река Азат и далечните планини.

Предполага се, че жилищните помещения на войниците и прислугата са били в северната част на крепостта, където е имало такива. На долния етаж навярно са се съхранявали хранителните припаси и се е приготвяло вино от едрите кех-

либарени и тъмночервени гроздове на местните лозя (Ах, какви сладки, огромни и пълни със слънце и здраве плодове ражда тази земя!)

Крепостният храм е на самия край на издигнатия и вдаден в река Азат нос. Той е обърнат към главния площад със своята северна фасада. Всъщност храмът е основният художествен акцент на крепостта и погледът ви първо ще се спре на него. И има защо. Това е единственият езически паметник от елинистичната културна епоха в региона на Древния Изток.

Светилището е построено през втората половина на I в. и е било посветено на езическо божество – най-вероятно на бога на Слънцето Митра, чиято фигура сигурно се е издигала в дъното на светилището, в т.нар. наос.

В отбелязаното с интензивно строителство царуване на Тигран II [Дикран], върху формата на новите култови строежи трябва да е оказал влияние елинизмът, обхванал всички страни от живота на страната, без да изключваме и религията на арменците. По това време започнало отъждествяването на националните божества с боговете на Олимп и когато Тигран изнесъл от завоюваните от него градове многобройни гръцки статуи, той ги разположил в най-известните арменски храмове. Римските форми, които започнали да проникват в Армения след разрушаването на държавата на Тигран, намерили тук вече подготвена почва за своето разпространение и затова много вероятно е именно Търдат I [Дъртад I], завърнал се с италийските майстори от пътуването си при Нерон, едновременно с възстановяването на

Ардашат [Арташат] да е предприел и изграждането на единствения известен ни езически храм, развалините на който обикновено наричат „дворецът на Търдат“.

Н. М. Токарский

Ще тръгнем с читателя по тези руини, които са останали от храма и от крепостта, но към Гарни ще се приближим не откъм Ереван, а оттам, накъдето са гледали възпалените от сълзи и безсъние очи на ревнивата царица Сакануйши – откъм стария двински път.

Изкачваме се, изкачваме се и ето вече сме на залетия от слънцето площад. Слънцето придава на цялата клисура наоколо слоеста, триизмерна изпъкналост; това предизвиква цял букет от оттенъци на един-единствен цвят, който ние наричаме с една-единствена дума – сянка – цветове, производни от силуетите на предметите, върху които под различен ъгъл падаше слънцето. Гънките на клисурата, където расте гора, пълна със сини, синьо-черни кадифени сенки; дълбините на клисурата, където вдига водни пръски реката, са пълни с разредена димна мъгла; сива, остра сянка е легнала от скалите върху пясъка; сива сянка, разкъсана като дантела, се люлее от дървото. И направо пред очите ни лежат развалините, сякаш нарисувани с кафяв, преливащ в злато, молив. Искане ми се да разкажа за играта на този единствен „безцветен“ цвят, защото той създава у вас много ярко чувство за дълбочина. Светът, в който сме попаднали, е много дълбок; той е дълбок и във времето и в пространството, той се обхваща с очите и чувствата не плоско, а

многослойно, така, като че ли го гледате през стереоскоп.

На земята, засадена с праскови, сред съвременните следи от нечие грижливо стопанисване – разкопани лехи, забравено ведро, забита в земята лопата – застават пред вас развалините – ясно изразен коринтски стил в неговата кулминация, но с примеси на източни мотиви. Запазил се е фундаментът на неголямата централна зала – към нея водят стъпала. Вляво и отдясно на входа – широки плочи. Върху тях са изсечени фигурите на атлети – дебели и закръглени, но изпълнени с рязка и груба сила. Наоколо стоят и лежат множество блокове, орнаменти, колони, части от фронтоната и капители. Отчупен край от фронтоната – с два реда капители и много богата растителна гравиюра – се е запазил цял.

Марията Шагинян

Езическото светилище е много впечатляващо. То е било разрушено от силно земетресение, което причинило много щети и на Ереван. Разкопките му са започнали в 1909–1910 г. от Н. Я. Мар и Я. Смирнов. Макара и неголям по размери, това е красив шестколонен периптер, подобен на римските. По своя стил храмът силно напомня на някои аналогични култови сгради от Мала Азия (Термес, Сагала, Пергам), Сирия (Баалбек) и Рим. Изграден е в елинистичен стил, но силно пречупен през местните строителни традиции. Подобен тип строежи вече са били известни на Арменското плато още от времето на урартите – такъв например е бил и храмът в Мусасир или Ардин от IX–VIII в. пр.н.е., чието изображение се е запазило върху

древен асирийски релеф. На него храмът е изобразен като колонада от шест колони върху подиум и завършва с фронтон, увенчан с копие.

Някога, в VIII в. пр.н.е., величественият храм в Мусасир, с двусклонен [двускатен] покрив, с фронтон и шест каменни колони – едно от чудесата на древността – бил разрушен до основи от Саргон II [асирийски цар, 722–705 г. пр.н.е.], който по онова време бил на върха на могъществото си. И за да не се забравят делата му, вавилонският цар заповядал да се изсече върху камък най-подробно какъв строеж е съсипал, а после наредил на поробените майстори да му издялат макет на храма, с който украсил за прослава двореца си в Ниневия. Описанието върху камъка е запазено и от него покрай другото научаваме, че поробените майстори били едновременно каменоделци, скулптори и архитекти – съчетание, каквото в оная епоха не се среща много често. От вътрешната украса на храма по някаква случайност в Тбилиския музей са запазени няколко великолепно излетни от бронз тронове, оградени от крилати бикове с човешки лица, покрити с тънък слой злато. Лицата са издялани от бял камък, с инкрустирани цветни очи и вежди, крилата на бикове са покрити с червена стъклена паста. Тази съхранена украсителна техника върху метал и камък е уникална и заема съвсем самостоятелно място в изкуството на Древния Изток. Изследвайки особеностите, науката стига до извода, че по арменските земи се е творила самобитна архитектура много преди наличието на Саргон, следователно и

много преди разцвета на древноелинската, дело по всяка вероятност на местна школа, просъществувала дълги векове и търпяла най-разнообразни и сложни влияния предимно от хетската и шумеро-акадската традиция.

Върбан Стаматов

Същият този Саргон, в 714 г. пр.н.е. заграбва от Мусасир два тона злато, десет тона сребро и стотици коли с бронзови изделия. Това твърдение, според мен, е възможно да породи известни съмнения – толкова злато и сребро трудно се събират на едно място, нали. Но знае ли човек – аз съм само един любопитен турист, а и навсякъде се говори за огромни товари от красиви предмети, изработени от скъпоценни метали.

До високия подиум на светилището в Гарни се стига по широко стълбище, а зад колонадата се намира главния вход. Казват, че някога украсата му се е състояла от монументални статуи, изобразяващи пазачи с дълги копия в ръце. Вляво от входа е било разположено скулптурно изображение на крава с теленце. Според текста на една намерена тук табличка, тази група се допълвала от скулптурата на бик. А самата табличка днес се намира в Лувъра, в Париж.

Отвън стените били украсени допълнително от провесени по колоните и стените бронзови и златни щитове, покрити с резба. Това не са били бойни щитове, а са били изработени специално като дар за бога.

Гарни. Светилището преди реконструкцията

Светилището в Гарни формално може да се сравнява със родните хра-

мове от фрѐнския град Ним (Meison Carrée, 117–138) и Рим (Fortuna virilis, 100), но веднага се набиват в очи някои черти, характерни само за него. Според К. В. Тревер той е бил построен около 115–117 г., като елинистичен отзвук на малоазиатските строежи от римските и арменските строители.

През дългите години и векове никой не е посегнал на езическия храм. Дори по времето на приемането на християнството през IV в., когато всички други светилища са били унищожени, новопокръстените християни са си позволили само да изхвърлят отвътре и да строшат статуите на езическите божества. Но природата не го пожалила. Той бил разрушен при поредното земетресение на 15 юни 1679 г. Тогава паднали стените на целата, колоните се разклатили, рухнали фризьт, скулптурите на атлантите и красивите капители.

Уникалният паметник винаги е привличал вниманието със своето величие. В 1843 г. швейцарецът Фредерик Дюбоа дьо Монперие предложил свой проект за реконструкция на светилището. Близко четиридесет години по-късно, в 1885 г., известният руски изследовател граф А. Уваров повдигнал пред V Всеросийски конгрес на археолозите въпроса за възстановяването на храма. А през 30-те години на миналия век проф. Н. Буниатов подготвил пълната му реконструкция. Но трябвало е да отменат още много години, за да може през втората половина на XX в. руините да бъдат съединени подобно на пъзел, за да израсне отново пред очите ни този удивителен паметник отпреди двадесет и един века.

Гарни. План на храма и главна фасада. Реконструкция

Спрете в подножието на хълма и огледайте внимателно храма. Вярно, това място не е в Гърция, но проектиран върху синьото небе, на върха на стръмнината и зелените склонове на планината, ще го възприемете като нещо твърде необичайно сред околната християнска земя. Необичайно и вълнуващо. Може би малко студено и отстранено, но много красиво.

Времето на построяването на храма в Гарни точно не е известно. Не помага за неговото определяне и свидетелството на Мойсей Хоренски [Мовсес Хоренаци], който казва, че цар Търдат [Дъртад III], син на Хосров, е построи в Гарни крепостни стени и летни палати за своята сестра Хосровидухт, украсени с колони и барелефи, и начертал на тях за спомен от себе си надпис с гръцки букви. През лятото на 1945 г. на гробището в селището Гарни М. С. Сарян [Мардирос Сарян] и Ц. Давтян открили голям камък, използван като надгробен паметник, на чиято странична стена бил изрязан гръцки надпис. Разчитането му още не е завършено; не е установено също дали той е заемал само един камък или е имал продължение върху съседни [камъни]. Можем само да отбележим, че в него се говори, както ми съобщи Л.А. Калантар, за построяването от Търдат, управникът [царят] на Велика Армения, на някакво здание, може би за сестра му, макар че тази дума не се чете и се възстановява по предположение. Не е изключена възможността да е намерен точно този надпис, който някога е пос-

лужил на Мойсей Хоренски като източник за неговото съобщение за строителство в Гарни.

Н. М. Токарский

В своята „История на Армения“ Мовсес Хоренаци допуска грешка, приписвайки на Търдат III Велики (250–252 г., някъде – 286–330) строителството на Гарни. Всъщност крепостта е дело на предшественика му Търдат I (53–59, 66–100). Оттам за известно време идва и обръкването на историците. В следващите си размишления Токарский, анализирайки детайлно светилището, стига до правилния извод, че навярно Търдат I е престоил крепостта.

Така видях Гарни. Той някога е бил страховито въздигнат на стръмния бряг на дълбока река, към която и сега, ако отправим погледа си, ще изпиташ трудно преодолимия страх, който човекът изпитва от пропастта. Самата река тече толкова надълбоко долу, че окото не може да я съзре, още повече че тя минава под короните на вековни дървета или изчезва в коренища, в скални проходи. Но тя се чува горе, тя достига до хребета на двореца с нестройния ритъм на своето движение, нещо сребристо има в нейния шум, сигурно това е било една от причините дворецът да бъде построен точно тук, в смисъл че към златото и среброто на интериора да се прибавя и среброто на реката като блясък, като ехо...

Разбира се, Гарни ще бъде въздигнат на мястото си с това, което е останало от него и може да се въздигне. За това ми подсказваше кранът, който беше докаран тук и който сигурно вече

е поел на рамото си огромните тежки колони, изработени по подобие на византийските, но с някакви асиро-вавилонски детайли по тях. И вероятно следващите странници ще видят двореца в нормалното му положение, но аз бях един от тези, които го видяха съборен на земята – не всеки човек може да види съборени на земята дворци, въпреки че у човека стихията да събаря дворци изглежда най-силна.

Никола Инджов

Храмът, окончателно възстановен между 1969 и 1976 г., представлява правоъгълно базалтово здание, издигнато над нивото на земята, на запад от царския дворец. Той не е много голям – около 11,80х16 метра по цокъла и без стълбите. Неговите пропорции се доближават до римските и са по-малки от гръцките. Издигнат е над платформа, до която се стига по девет широки стъпала. Светилището е обградено от 24 красиви и гладки каменни йонийски колони. Техните бази са близко до атическите, а капителите им имат изключително изискана форма. От двете страни на стълбището му са разположени еднакви барелефи, изобразяващи коленичили атланти с вдигнати към небето ръце. Те сякаш са поддържали свещниците, поставени на платформата над тях. Стените на светилището някога са били доста богато декорирани с ажурни релефи. Наосът (или целата) – т.е. мястото, където е била издигната статуята на бога, е сравнително малък и е леко издигнат над нивото на пода. Вероятно ритуалът се е извършвал пред него. Кой ли ще ни каже?

Входът на езическия храм е богато украсен и е увенчан с красив корниз.

Гарни. Светилището след реконструкцията

Пропорциите му и колонадата отвън са изградени така, че човек има чувството сякаш храмът изниква от дъното на клисурата и се издига високо в небето. Това впечатление се подсилва от отдалечеността на отсрещния бряг, така че ако застанеш близо до гърба на светилището и на края на скалата, можеш да изпитаеш истинската свободата и връзката между земята, намираща се някъде далече, далече долу, и небесния простор.

Не са много местата по света, където можеш да усетиш абсолютния покой. Под нозете ти шуми реката, която не виждаш, скрита от многобройните зелени върхове на дърветата... Вятърът те обгръща с хладна милувка и сякаш те зове да полетиш с него... Далечният склон отсреща изглежда измамно близък. Като че ли трябва само да протегнеш ръка, за да погалиш онази скала и тревата в нейното подножие... А отгоре просторът е чист и светъл... Яркото синьо небе и тънките перести облачета те завиват в люлката на унеса... Внимавай!!!

Сурова, но и страшно нежна картина. Измамен контраст! В този момент, потънал в съзерцание и усамотен в тишината на природата, човек наистина усеща колко е малък в сравнение с всемира около него.

Гладките колони с йонийски капители са украсени с волути и с различни за всяка колона орнаменти с листа – елемент, който е толкова пластично изпълнен, като че ли те сякаш не са издялани от камък. Тази липса на еднообразие в украсата не е грешка, а много характерна черта на арменските каменоделци и строители. Интересни по форма са ъгло-

вите капители, на които волутите са обърнати под прав ъгъл спрямо другите. Ако се вгледате по-внимателно, ще забележите, че техният растителен орнамент сякаш е по-изящен по изпълнението си.

Богатият с декоративни елементи антаблеман се отличава със значително изнесена навън горна част на архитрава и фриза.

По-късно подобна архитектура ще се срещне в Сирия (II в.) и Италия (IV в.). Но за разлика от тях украсата на арменския храм е значително по-разнообразна. Каменоделците са използвали различни видове цветя и розетки, клонки от акант, лавър и дъб, от нар и най-характерния за Изтока мотив – лозата и увисналия на нея тежък грозд.

На каменния двускатен покрив са монтирани лъвски глави с озъбена паст, скулптирани от базалт. Те, също както и биковете, са характерни елементи за урартското изкуство. Фактът, че храмът е изграден изцяло от базалт и че в украсата му участват елементи от местната флора, доста красноречиво говори, че неговите строители са арменски майстори, които сигурно са строили и други градове през тази епоха.

Нека да спомена името на неговия реставратор – Александър Саинян.

Сега да се обърнем към северната част на площада. Там се намира банята с мозайките. Построена е в III в. в характерния арменски елинистичен стил. Тя е имала не по-малко от пет отделни помещения. От тях четирите били покрити с арки. Първата стая с абсида била мястото за разсъбличане, втората е била предназначена за къпалнята със студена вода, третата – за топлата вода, а четвъртата била отредена за горещата. Водата за къпане се затопляла във водое-

ма, който бил в мазето. Подът на банята е от изпечени тухли и е стъпил върху кръгли стълбове. Той се е подгривал и е поддържан топъл от горещия въздух, идещ от пещите в сутерена. Зданието в Гарни има много общи черти със сходни бани от Сирия и Мала Азия.

В някои от помещенията все още се е запазила старата мазилка. В долния си край тя е бяла, а по-горе е оцветена в светлорозов цвят. Съхранила се е и част от много красивата мозайка, съставена от малки каменни блокчета с петнадесет оттенъка. Археолозите са я датирали към III–IV в. Тя е един от най-забележителните шедьоври на старата монументалната живопис в Армения. Нейният сюжет, ясно свързан с елинистичната култура, е разположен на малко повече от 9 кв.м. и е явно заимстван от гръцката митология.

Гарни. Част от мозайката от банята

Върху светлорозовия морски фон са изобразени боговете на морето (Таласа – богинята майка) и океана (Океанос – богът баща), богът на любовта Ерос, майката и бащата на Ахил, обкръжени от риби, nereidi и морски кентаври. По периметъра на мозайката преминава една широка ивица в светъл розов цвят. Мозайката е много живописна и ако се втренчите в нея, наистина създава усещането за движение на водата. Гръцките надписи ни запознават с имената на божествата и морските нимфи. Но защо е забравен върховният бог Зевс? И тогава на помощ ми идват думите на Омир: „Океанът е родител на всички богове.“ Но днес някак странно и неразбираемо звучи надписът над главите на елинските богове: „Потрудете се, без да получите нещо.“ В друга книжка срещнах пре-

вод, който има неочакван смисъл: „Работихме робски, но не ни платиха.“ Думите са различни, но смисълът е един.

От запазилите се остатъци от строителството – бази на колони, фрагменти от пиластър, части от прозорци и врати, каменни корнизи и някои други, можем да съдим, че тук вероятно е имало и четириабсиден християнски храм от VII в. Той е бил построен на мястото на дворцовата парадна зала. А намерените след разкопките предмети в селището край крепостта говорят за високото ниво на местното изкуство и занаяти, процъфтявали тук между IV и XVII в.

*Ех, пътища, пътища,
с дъвен прах покрити пътища!
Къде са пътниците ви?
Кои са били пътниците ви, пътища?*
Ованес Туманян

Възстановеният езически храм в крепостта Гарни наистина е едно от местата в Армения, на което непременно трябва да отидете.

Като допълнение – близо до езическия храм – археолозите са намерили гроба на католикос Мащоц. Вероятно става дума за Мащоц I Йехивартци (Ехивард, 898–899), защото в източниците не намерих друг арменски църковен глава с това име. В старото гробище на града най-интересният паметник е каменният кръст на царица Катранид от 879 г. Това е един от първите датирани хачкари...

Саханински манастир

... Основните строежи на Санахинския комплекс плътно прилепват един към друг. Пространството между двата храма – големият „Сурб Аменапър-

кич“ – и малкият „Сурб Асдвацацин“ е запълнено от сводеста галерия. Това е Санахинската академия на Григор Макисдрос. Вече имах възможността да го представя, но все пак нека да си припомним – той е преподавал на слушателите си математика, философия и риторика, и е най-големият арменски философ от XI в. Негово дело е преводът на арменски език на „Елементите“ („Началата“) на Евклид, направен в 1051 г., т. е. цели 70 години преди да се появи известният в Европа латински превод...

Академията е оригинална гражданска сграда, построена в края на X и началото на XI в. Тя представлява продълговато правоъгълно помещение, чийто покрив лежи върху нагъсто разположените арки, започващи от прилепените до стените колони. Отначало в нея се е влизало от двете страни, но когато в 1139 г. край източния вход е бил погребан дер Саргис и там бил поставен неговия хачкар, а по-късно и още два други, единственият вход останал откъм запад – през несъществуващия днес кавит. Между стълбовете в помещението са били оформени дълбоки ниши с арки, в които, както казват някои, са седели слушателите. Макар и неголямо по обем, помещението има доста монументален вид благодарение на масивните бази на колонадата и арките. Импазантността на галерията е постигната чрез хармонията между мощните колони и арките. Те придават на помещението известна художествена изразителност. Не е без значение впечатлението, което се постига и от играта на светлината и сянката, особено когато разглеждаме Академията от нейния някогашен западен вход.

В една от книгите е написано, че от

западната страна на малката църква, плътно до притвора на големия храм, в 1211 г. е бил пристроен нов притвор. Отвътре той е бил разделен от три реда ниски колони, които оформяли три короба, покрити с цилиндрични сводове. Отвън пък те били покрити от двускатен покрив. Но най-красивото в този притвор са били двата монтирани хачкара, датирани от началото на XIII в. Левият, който е стъпил върху пиедестала, образуван от две стъпала, е в чест на внука на арменския цар Съмбат (1296–1298) – Хамазасп. Вторият, десният, е по-нисък и е на Саргис.

Дали това, което съм прочел не е друго описание на Санахинската академия? Или бъркам?

Към манастирските университети е имало и книгохранилища. В Хахпат и Санахин тези обекти носят белега на високото майсторство на арменските строители. Сградите са строени между XI и XIII в., но са отделени от територията, на която са издигнати основните манастирски храмове, тъй като това са били граждански обекти. Те имат квадратна форма, а интериорът им е оформен с ниши, в които са се пазели ръкописите.

Хубаво е да се знае, че през XVIII в. един от ключарите на Хахпатския манастир е бил забележителният ашух и класик на арменската поезия Саят-Нова (1722–1795), трагично загинал, отстоявайки християнската си вяра.

Ереван. Паметник-чешма на Саят-Нова. Скулптор А. Арутюнян, арх. Е. Сараян, 1963 г.

Хахпатската библиотека е била строена между XI–XII в. и вероятно е била престроена в 1221 г. от игумена Ховхан-

нес Допиянц (Ованес) от Хачен. За това говори надписът на хачкара „Аменапъркич“, поставен край северната врата на храма „Сурб Нъшан“. Но същевременно надписът в помещението, според който в 1179 г. са били подарени градини на книгохранилището, доказва, че тук и по-рано е имало матенадаран, сиреч библиотека. Във всеки случай тази сграда е един от най-интересните архитектурни паметници на Средновековна Армения. Макар до нас да са достигнали много малко от манастирските книги, това е била най-богатата по онова време библиотека. Запазените съкровища днес са в Матенадарана в Ереван. Там е и прочутото Хахпатско евангелие от 1211 г., илюстрирано от миниатюриста Маркаре.

В неговите творби си пробива път новата светска тематика. Рисунките му са изпълнени в малко по-приглушена и тъмна гама, но все пак ясно се очертава връзката на библейския мотив с познатото на художника ежедневиe. Изследователите посочват като пример миниатюрата „Влизане в Ерусалим“, в която са изрисувани част от града и богат дом. Хоранът е украсен с мъжки фигури в светски костюми, характерни за съвременето на твореца. Много често като образец на хахпатската школа се представя миниатюрата му, в която са изобразени трима мъже – единият е с кана, вторият носи риба, окачена на въдица, а третият е музикант, седнал на сянка под дървото. Интересно е, че и тримата са облечени в скъпи дрехи.

Ахпатското [Хахпатско] евангелие звучи като оркестър от народни певци – гусаните [кусан]. Мелодията е сложна и богата, в нея се отделят ниските

басови ноти: тъмнокафявото, кафявото, тъмнозеленото, наситеното синьо и приглушеното злато на контура съседстват [и] създават наситения гъст и заедно с това топъл тон. Изобретателността на художника в съчетание с орнаментите просто изумява. Хораните на Ахпатския [Хахпатски] ръкопис са шедьовър на изкуството.

Ким Бакиш

Летописците разказват, че по време на селджукските нападения ръкописите са били крити в труднодостъпните пещери по стръмните брегове на река Дебед. Дали и сега все още няма да се намери някой вкаменен ръкопис из тъмните пещери?

Хахпат. Книгохранилището. XI–XIII в. Напречен разрез

Първоначално залата на библиотека-та в Хахпат е била с площ от близо 72 кв.м. и е била покрита с дървен покрив, подпиран от вътрешни колони. По-късно, през 1258 и 1262 г., дървеният материал е бил заменен от каменна конструкция. Това много изменило интериора на помещението и в резултат на настъпилите промени то станало по-високо и от ниска, сградата на библиотеката се превърнала в монументално здание с каменен покрив. Сега в средата му се издига осмоъгълна шатра с ертик отгоре, през който прониква дневната светлина. Според нея е била проектирана, ако мога да кажа така, системата от островърхи, пресичащи се арки, които подчертават височината на строежа. Всички линии строго подчертават формата на интериора, а в красиво изработените ниши са се пазели ръкописите.

Санахинската библиотека е още един от бисерите на Средновековна Армения. Тя е била построена през 1063 г. от княгиня Хрануш (Грануш), дъщеря на цар Давид I Кюрикид (Безземния). Според епиграфските надписи книгохранилището е било възстановявано през 1652 и 1657 г. Много, много по-късно – в началото на 30-те години на XX в., са били извършени нови ремонтни работи. Така че библиотеката всъщност е най-старата и е била най-голямата в някогашна Армения.

Тя е уникална и заради това, че е запазила най-точно своя първоначален вид. Сградата се намира на североизток от малката Санахинска църква. Огромният купол с ертик в средата е построен с формата на осмоъгълна шатра, стъпила върху четири арки. Те пък от своя страна се опират на колони-пиластри, излизащи от средата на всяка от стените.

Ще имаме ли време да се вгледаме в колоната със страхотната ажурна плетеница и хачкарите върху източната стена?... Поогледайте се още. Пипнете тези неповторими шарки върху колоните на южната и западната стена... А сплетените змии от колоната върху северната стена? Те са се считали от арменците за покровители на дома... И затова са разположени точно на най-осветените места, в централната ос на всяка стена. Така те са се превърнали и в своеобразни центрове с конструктивно и декоративно значение в интериора.

Стенните ниши и базите на колоните в интериора са издялани с нееднаква големина, форма и орнаментна украса. Те са тясно свързани с прекрасните колони и така оживяват и разнообразяват равните плоскости на стените. Всичко това създава единството и естетиката в сградата на библиотеката.

Санахин. Колони и интериор от библиотеката, 1063 г.

Погледнете нагоре. Шатрата на покривната конструкция е легнала върху нисък цилиндър, поддържан от арки и сферични платна. За да преодолее впечатлението за известна тромавост на цялата сграда, строителят е придал динамичност на конструкцията. Във височина тя е изградена на четири нива, които се издигат едно над друго, като диаметърът на всяко от тях постепенно намалява. Покривът на сградата е с пирамидална форма и спазвайки традицията, се издига стръмно нагоре. На неговия връх се намира характерният отвор за светлина, подобно на решението на покривите в древните арменски жилища. Светлината в библиотеката прониква и през тесните отвори между четирите диагонално разположени арки. Така е била осигурена възможност да се чете вътре дори и при слабата утринна и вечерна дрезгавина. Върху източната стена отвън има една интересна конзолна подпора.

Предназначението на подпорите не е точно установено. Едва ли те са били декоративно допълнение, при това по-късно, тъй като не играят решаваща роля при оформянето на фасадите. По мнение на Й. Орбели, съобщено ни през 1948 г., конзолите са поддържали платформа, служеща за ораторска трибуна. Както е известно, в XI в. духовенството на Санаин [Санахин] и Ахпат [Хахпат] в религиозните спорове представлявало силна опозиция на централното духовенство. За привличането на по-голям брой привърженици в Санаин [Санахин] се организирали диспути, на които присъства-

ли не само поканените, но и околното население. Слушателите заставали на площада пред източната фасада на книгохранилището, а ораторите – на трибуната, на която се изкачвали по подвижна стълба.

Ованес Халтахчян

Без съмнение сградата на Санахинската библиотека по-късно явно е оказала влияние върху проектирането и на други средновековни сгради. Това проличава от галерията, допълнително построена през XII–XIII в. към матенадарана. Тя е една от най-ранните сред подобните строежи.

Нейното предназначение е било не само да пази входа на библиотеката от слънце, дъжд и сняг, но и да бъде място за беседи и научни спорове, за срещи на възпитаниците с наставниците и миряните, и дори за погребване на по-известни енориаши.

Санахинската галерия на книгохранилището е издължено помещение изцяло открито откъм западната страна. Четирите му арки, подпиращи покрива и красивия проход с колоните, както и тесните прозорци върху южната фасада, придават доста внушителен вид на помещението.

Санахин. Напречен разрез на библиотеката и галерията със западната фасада на църквата „Сурб Григор“

Как ли са се чувствали читателите и монасите в тишината на тази величествена постройка? Днес ние влизаме в нея, примамени от хладината на каменните стени, и с любопитство обикаляме колона след колона. Вглеждаме се в нишите, като че ли търсим в тях пергамен-

тите и свитъците, докосваме с трепет издълбаните върху колоните и стените кръстове и красиви каменни плетеници, сякаш и ние сме едни от онези, които в отминалото време са се вдълбочавали в книгите на библиотеката...

Също толкова уникална по строежа си е и манастирската трапезария на Хахпатския манастир.

Тук ще вметна, че според написано то от историка Степаннос Таронечи-Асохик (X–XI в.), в манастирите Хахпат и Хошаванк (Оромос, близо до Ани) наскоро след основаването им са живели 500 монаха (!).

Трапезарията е била построена към средата на XIII в. Твърде голямото помещение (9x21,40 м) е разделено на две квадратни части от кръгли колони, свързани с пресичащи се арки. Централните секции завършват с осмоъгълни куполни сводове с характерните отвори за светлина най-отгоре.

Манастирските комплекси са много богати на хачкари. Те са повече от осемдесет и имат не само значението на надгробни паметници. Ето ви два примера – в 1192 г. в Санахин е построен мост и тази дата е била отбелязана с каменен кръст, друг хачкар пък е поставен през 1205 г. във връзка със строежа на хотел (ако си позволим да ползваме днешната терминология). Друго е предназначението на каменните кръстове Тепагир (Дебакир, 1011), Циранавор (Дзиранавор, 1222) в Санахин и красивият Аменапъркич от Хахпат (1273), които са запазили през вековете спомена за благотворителността на хората, чиито имена са изписани върху тях.

Повечето от хачкарите носят наложилата се схема на кръст с декоративни криле, който сякаш, че израства от зър-

но. Кръстовете от по-ранния период (X–XI в.) са по-обикновени в сравнение с онези от XII–XIII в. с тяхната нова стилистика. „По-младите“ са характерни с ажурните си плетеници върху цялото пространство на каменния блок. Декорацията им е съставена обикновено от геометрични орнаменти, стилизирани цветя, квадрати и розетки, разположени в два-три реда. Но като по правило те никога не се повтарят.

Особено красиви са санахинските хачкари на Григор Тутеворди (1184) и Саргис (1215).

Много различен е Хахпатският Аменапъркич (1273) с изобразеното разпятие и разположените около него фигури на светци, над които най-отгоре е скулптирана фигурата на Господ с ангели.

Но с това не свършват забележителностите. Близо до Хахпатския манастир се намира извор, който в 1258 г. е бил оформен като галерия с три арки под двускатния си покрив. Малко понагоре в планината може да се разгледат Девическия манастир, красиво гравираните надгробни паметници и още хачкари.

Санахин. Хачкар на Тутеворди, 1184 г.

Навсякъде из арменската земя са разпръснати тези хачкари. Те са възправени пред портите на църквите, подпрени са на стените на манастири и древни крепости, видях ги също така забити в земята на ридове, на хълмове, в клисури и високопланински проходи. И във всеки свой край кръстът е раздвоен; може би за да внуши, че това не е край, а е начало, тъй като всичко се раздвоява в началото си, а краят, уви,

е неизбежно един. Най-хубавите хачкари за мен бяха тези, които стърчаха на голите планини и през плетениците им бе преминала трева. Намирах там изгорели от слънцето стъбла на цветя, миришеше на сено, на лято. Тези хачкари бяха като решетки, през които се виждаше живот, и те се отличаваха много от студентите, помъртворели хачкари в музеите, в олтарите и криптите. Редом с иконите хачкарите не губеха своята прелест, защото, както стана дума на много места в моя разказ за Армения, камъкът изглежда по-жив от боята и каменното изваяние – по-хубаво от нарисуваното. Въпреки че Армения сега е страна на многобройни и големи художници, в началото им е не зографът, не иконописецът, както например при нас, а каменоделецът, ваятелят на хачкари. Така започва вече едно откритие, което направих и приех за себе си там – камъкът няма свой собствен цвят, но той е способен за миг да възприеме и да отрази всички околни цветове. Така този грозд в дългите мигове на моето съзерцание ставаше ту син като небето, ту зелен като тревата, на която бе рухнал, ту сребрист като во-

дата, която шуртеше наблизо от старинна чешима. Той можеше да приеме нюансите на облаците, на залеза и на изгрева, можеше дори да стане тъмен, ако в него погледнеха тъмни очи, и зелен, ако зелени очи се вглеждаха в него.

Това бе също Армения от миналия ден...

Никола Инджов

Спомням си, че някога снимахме набързо, доколкото ни позволяваха любителските ни фотоапарати, но интересно, че никой не застана пред обектива, за да се увековечи. Сигурно заради онова невидимо излъчване на кръстовете, което ни кара да се прекланяме пред тяхната красота и да приемаме с уважение повода на тяхното издигане. Хачкарът е свързан с определен човек или събитие. Какво може да търси пред тях фигурата на съвременника? Освен да се наслаждава и учудва на фантазията и таланта на стария арменски майстор. Това изкуство изисква самота, съсредоточаване и вглъбяване. И сякаш респектирани от обемите и красотата, чувстваме неудобство да се увековечим в семейния албум пред сътвореното от длетото на неизвестния творец...

БИБЛИОТЕЧНОТО ОБСЛУЖВАНЕ

ДОБРИНКА СТОЙКОВА

Неотдавна излезе трудът на известната руска библиотекоеведка и член на Управителния съвет на Руската библиотечна асоциация проф. Юлия Петровна Мелентиева „Библиотечно обслужване“. Авторката е известна и като активен участник в ИФЛА, съ ръководител на Руско-немския център по библиотекознание (1998–2004) и експерт в Руския хуманитарен научен фонд. Проф. Мелентиева е автор на над 300 публикации и е била завеждаща на катедра „Библиотекознание“ в Московския институт по културата. Забележително е също участието ѝ в определяне на насоките за промени в руските библиотеки след 1990 г. Тя е била ръководител на кръглата маса „Библиотечно обслужване и етика“ и на групата, разработила „Етичния кодекс на руския библиотекар“ (1999).

Труда си проф. Мелентиева е окачествила скромно като учебник за студентите от висшите учебни заведения по специалността „Библиотечно-информационна дейност“. Състои се от предговор, въведение, три глави, заключение, списък на използваната литература и две приложения.

Авторката разглежда значими исторически, теоретически, методически, технологически и организационни аспекти на библиотечното обслужване както на индивидуалния читател и/или ползвател, така и на различни читателски групи и контингенти.

Основната ѝ цел е да формира у студентите съвременен професионален мислене и разбиране на мисията на библиотекаря, уважение и отговорност към информационните потребности на ползвателите. Проблемите на библиотечното обслужване се разглеждат с примери от практиката на публичните библиотеки в Русия, САЩ или Западна Европа. Основания за това решение на ав-

торката се дължи на това, че публичните библиотеки са общодостъпни; играят особена роля в обществото, оперативно реагират и влияят върху промяната в социалната среда; имат полифункционална и гъвкава система за обслужване на ползвателите като са едновременно информационен център, клуб, място за общуване и комуникация.

Във **въведението** авторката прави сбит сравнителен анализ на основните тенденции в развитието на проблематиката, свързана с библиотечното обслужване на читателите в предишни и в издадените през последните 10 години в Русия учебни издания по тази дисциплина.

В **първата глава**, озаглавена „Теоретична и законодателна основа на библиотечното обслужване“, тя проследява еволюцията на понятието библиотечно обслужване, основните концепции за него, неговите цели, задачи и принципи, както и съвременната законодателна база за осъществяването му. В началото са представени основните концепции, съществували за библиотечното обслужване в миналото и сега – идеологическа, педагогическа (възпитателна), просветителска, социализираща и информационна. Авторката отдава предпочитание на информационната концепция като ориентирана към читателя, към удовлетворяване на неговите информационни потребности, към създаване на най-добри и комфортни условия за неговата самореализация. Същевременно тя отбелязва, че би било неправилно библиотечното обслужване във всички типове библиотеки да е изградено на едни и същи принципи. Като пример дава обслужването в юношеските библиотеки, където е характерна социализиращата концепция. При обслужването в друг тип библиотеки, например при публичните, е възможно спо-

ред нас да се съчетаят дори няколко концепции като информационна, просветителска и социализираща.

В следващия параграф се доказва, че промяната на целите, задачите и принципите на библиотечното обслужване в Русия и в света е пряко зависима от целите на обществото. Обяснени са принципите на библиотечното обслужване, сред които са тези на хармонията, на толерантността и на приоритета на интересите на ползвателя, на диалогичността, на индивидуализацията и специализацията. Специално внимание е обърнато на някои дидактически приципи, чието спазване усилва ефекта от въздействието на библиотечното обслужване. Такива са принципът на системния подход при представянето на информацията на ползвателя; принципът на нагледността – главно поради това, че повече от 80% от информацията се възприема от човека чрез зрението. Особено значение за качествено библиотечно обслужване има спазването на приципа на комфортността. Това означава библиотеката да предлага удобно за ползване време; оперативност и пълнота при предоставяне на информация; наличието на светли и просторни читални зали, създаване на доброжелателна атмосфера. Посочени са основните задачи на публичните библиотеки в наши дни. Извънредно полезен за българския читател е следващият параграф от учебника, в който е направена кратка характеристика на съвременната законодателна база за извършване на библиотечното обслужване. Авторката анализира три групи закони: международни (на Съвета на Европа, на ООН и на ЮНЕСКО), на професионални организации (ИФЛА, АЛА и др.) и нормативни документи, изработени в Русия.

Втората глава е озаглавена „Библиотечното обслужване като социокултурен процес. Читателят и библиотекарят като активни негови участници“. В нея са разгледани няколко основни теми: за читателя и за библиотекарят като участници в процеса на биб-

лиотечното обслужване; за общуването между тях, за насоките в библиотечното обслужване. В исторически план са представени социологическите и психологическите методи, използвани за изучаване на отделни читателски групи в Русия. По-специално внимание се отделя на общото, особеното и единичното в читателските потребности; особеностите при възприемането на различни текстове; определянето на отношението към четенето, книгата, читателската мода; културата на четенето. Изяснени са факторите, които оказват влияние върху характера на четенето в информационното общество, в което книгата е само един от обектите за четене. Дава се и характеристика на „електронния читател“ според изследвания от Великобритания, САЩ, Канада, Сингапур и Русия.

Следващият параграф е посветен на библиотекарят като участник в процеса на библиотечното обслужване. Акцентирано е върху изискванията, поставени в различни страни, към неговите професионални качества, към неговото професионално съзнание и етика. Интерес представлява аналитичното представяне на бариерите, които пречат на процеса на общуването в библиотеката. Авторката представя и съвременните приоритетни насоки в библиотечното обслужване. Според нея това са:

1. Оказване на помощ за формиране на правната култура на населението (например – общоруската мрежа за юридическа информация в публичните библиотеки).

2. Осигуряване на помощ за обучение през целия живот.

3. Обслужване на ползватели с „особени потребности“.

4. Създаване на култура за четене и на информационна култура у ползвателите.

В третата глава „Технология и организация на библиотечното обслужване: основни положения и понятия“ е изяснена взаимовръзката между различни видове справочни въпроси и читателски интереси. Напра-

вен е сравнителен анализ на извършваните в руски, американски и европейски библиотеки платени или безплатни услуги. Специално внимание е отделено на индивидуалното библиотечно обслужване в библиотеки не само в Русия, но и в други страни. Като най-ефективни форми авторката определя индивидуалната беседа, индивидуалното информизиране и индивидуалната препоръка. Отделен параграф е посветен на технологията за предоставяне на основни библиотечни услуги на различни читателски групи и контингенти. В началото се проследява в исторически план съдържанието на термините „масова работа“ и „масово библиотечно обслужване“ – от възникването им в Русия през 20-те години до днес (причини за възникване, цели, основни форми). Посочени са и новите задачи, които определят съвременното библиотечно обслужване в библиотеките по света и влиянието на информационните технологии.

Съобразно принципа на възприятието, авторката разделя формите и методите на масовия вид обслужване на читателите на три основни групи – нагледни, устни и комплексни. Разяснена е и методиката на най-широко използваните нагледни форми – на различни видове изложби на книги и на библиотечния плакат. Представени са следните устни форми за групово и фронтално обслужване на читателите – организиране на читателска конференция; на литературни четения; на тематични вечери; на библиографски обзори на литература (за нови постъпления или по тема); презентации на книги. Комплексно въздействие, според проф. Мелентиева, имат разнообразни по форма библиотечни вечери; литературните игри (викторини, конкурси); клубовете по интереси.

Интересни са и представените от авторката добри библиотечни практики за организиране на библиотечното обслужване в рамките на библиотеката и извън нея. Разледани са както традиционни, така и нови

форми, използвани в руски, европейски или американски библиотеки. Прави се съпоставка между методите, които използват руските и европейските библиотекари в случаите, когато читателите са просрочили връщането на документите. Като нова тенденция в стационарното библиотечно обслужване е открито възникването на интернет-центрове; на центрове за бизнес-информация; на медиатеки; на електронни читални. Прави се исторически преглед на използваните в Русия форми за библиотечно обслужване на читатели извън библиотеката, както и на съвременни добри библиотечни практики, използвани в САЩ, Канада, Япония и в други страни (разнасяне на книги по домовете на стари хора или на лица в неблагоприятно положение и обслужване чрез библиобуси).

В последния параграф на трета глава проф. Мелентиева представя форми за библиотечно обслужване, повлияни от използването на информационните технологии в Русия и в други страни. Тук става дума за електронна доставка на документи; за създаване на електронни сводни каталози и на електронни библиотеки; на информационни центрове с бази данни, които могат да се използват от читателите от работното им място.

В заключение авторката отбелязва, че процесът на глобализацията оказва влияние върху:

- формирането на общи професионални ценности (свобода на информацията, концепцията за читателя като приоритет на библиотечното обслужване, спазване на авторското право, на професионалната етика и др.);
- създаване на обща професионална лексика (използване на термини като „мисия“, „сървис“ (услуга) „пъблик рилейшънс, мениджмънт, маркетинг и т.н.);
- определянето на общи акценти в дейността на библиотеките (особено на публичните) и на приоритетни читателски групи

(читатели с особени потребности, инвалиди, „информационно бедни“, „социално слаби“ и др.)

- създаването на държавни информационни ресурси, технологии, формати, стандарти за работа в мрежа, правила за каталогизация по международни правила;

- създаването на международни образци за външен вид (на сградите) и на вътрешен (интериор) на библиотечната среда;

- стремежът да изпълняват в дейността си препоръките на международните библиотечно-информационни институции (ИФЛА, ЮНЕСКО, УНИЦЕФ и др.)

Трудът на проф. Мелентиева има безспорни достойнства. В него библиотечното обслужване е разкрито в неговата цялост – от исторически, теоретичен, методически, технологичен и организационен аспект. За българския читател ще бъде особено интересно да прочете разсъжденията на авторката за промяната на концепциите за библиотечното обслужване през годините и особено след 1990 г., което налага отпечатък върху основните насоки; форми за работа, взаимоотношенията в библиотеката, методика и организация при извършването му. Авторката успява убедително и пределно точно да формулира характерното за всеки етап от неговото историческото развитие. Същевременно тя доказва, че промяната на концепциите през годините има многопосочно въздействие върху избора на форми за работа в библиотеката, методиката на организирането им и взаимоотношенията между основните участници в обслужването. Макар и в учебника да е обхванат близо 100-годишен период от развитието на библиотечното обслужване в Русия и в други страни, акцентът не е поставен върху историята, а върху съвременността. Внимателният читател ще забележи, че когато авторката говори за историята, тя не натоварва с факти, а по-скоро използва съществували в миналото идеи, припомня форми за работа и т.н., за да открие по-добре онова, което се случ-

ва в момента. Историческите данни са приведени само за сравнение и размишление, с цел „формиране на съвременни и широки професионални възгледи у новото поколение, при което то, наред с получаването на знания, да уважава и постиженията на предшествениците си“.

Основното звучене на труда е съвременно. Авторката е привърженик на възгледа за влиянието на процесите на глобализацията върху библиотечното обслужване. Тази своя теза, изведена в завършен вид в заключението, е брилянтно подкрепена в изложението с многобройни примери на добра библиотечна практика от почти всички страни в света. Тези сполучливо подбрани примери, предимно от работата на публични библиотеки в САЩ, Канада, Австралия, скандинавските, прибалтийските и от болшинството страни от Западна и Централна Европа, говорят не само за ерудицията на авторката, но и за нейното умение да поднася живо и нагледно на младия специалист най-съвремените концепции за библиотечното обслужване. Същевременно прави впечатление, че тя съумява да открие постиженията на руската библиотечна школа през годините и до наши дни. България е спомената на три места – на с. 129, където се посочва, че е създадено ръководство за библиотечно обслужване на инвалиди; на с. 134, където се говори за уебсайта на учебния център за непрекъснато образование на библиотекари; споменава се, че в България, както и в други страни, е приет етичен кодекс на библиотекаря.

Трудът на проф. Мелентиева е написан на пределно синтезиран и аналитичен професионален език. Избегнато е фактологическото представяне на материала. Текстът е подкрепен с близо 100 библиографски посочвания под линия, които препращат читателя към по-подробни текстове. Освен това учебникът има и сериозна библиография от 150 източника по темата на изследването.

Бих искала да обърна специално внимание върху качествата на изданието като

учебник. То има ясна, добре обоснована структура. В началото на всеки параграф са формулирани основните проблеми, които предстои да бъдат разгледани в него. Вътре в текста има множество вътрешнотекстови подчертавания на особено важни мисли или предметни рубрики. За целта са използвани различни шрифтове, които позволяват на читателя, след като е прочел целия текст, да се върне отново на онези пасажки, които са го заинтересували и/или вероятно не е успял да запамети. В края на учебника има и две особено важни за студентите приложения: списък на въпросите по курса и списък на примерни курсови и дипломни работи.

Бих си позволила да препоръчам труда на професор Мелентиева на студентите, които се подготвят да станат библиотекари. За тях е особено важно да се запознаят с постиженията на предшествениците си, а

така също да прочетат ясно формулирани идеите за настоящето и за бъдещето на библиотечното обслужване. Учебникът ще бъде полезен и на практикуващите у нас библиотекари. Онези от тях, които работят по-отдавна в библиотеките, ще си припомнят най-доброто от съществувалите досега библиотечни практики за обслужване, но и ще се убедят, че е необходимо да направят промени в него. Не на последно място ще им бъдат от полза библиографските посочвания на книги, статии, дисертации и законодателни материали. За преподавателите учебникът е интересен не само с идеите, но и като начин на поднасяне на огромен по обхват материал – живо, сбито, но максимално информативно.

Мелентьева, Ю. П. Библиотечное обслуживание : Учебник / Ю. П. Мелентьева. - Москва : Фаир, 2006. - 256 с.

ИЗЛОЖБИ В НБКМ

„ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ И БЪЛГАРСКИТЕ ЛЕГИИ“

На 3 октомври т.г. в Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ под патронажа на генерал Златан Стойков, началник на Генералния щаб на Българската армия, бе открита документалната изложба „ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ И БЪЛГАРСКИТЕ ЛЕГИИ“, посветена на 140-годишнината от смъртта на Георги С. Раковски, 145-годишнината от сформирването на Първата българска легия и 140-годишнината от сформирването на Втората българска легия.

Тя бе организирана от Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, Националната художествена галерия, Националният военноисторически музей и Историческият музей в Котел.

Целта на изложбата бе да се представи революционната дейност на Георги Раковски, да се разкрият основни моменти около създаването на Първата и Втората български легии и да се запознаят посетителите с дейци на освободителното движение, вплели съдбата си в двете български легии.

Значителна част от документалните материали от архива на Раковски бяха показани в оригинал. Сред тях най-голямо внимание привлякоха джобното му тефтерче, писмото от него до Иван С. Иванов със сведения за основаването на „Тайно общество“ в Цариград, планът за освобождението на България от 1861 г., списъкът на участници в Първата българска легия, Привременният закон за народните горски чети от 1867 г., позивът на Раковски към българите.

Интерес предизвикаха включените в изложбата спомени на участници в двете български легии – митрополит Климент, Иван Кършовски, Юрдан Планински, Тома Дочев и др., както и снимките на легионерите, съхранявани във фонда на Народната библиотека.

Публицистичната дейност на Раковски бе представена с броеве на в. „Дунавски лебед“ – първия революционен вестник на българската емиграция. Изложени бяха оригинални броеве от него (1860–1861) и фототипното му издание от Народната библиотека.

Интерес предизвика портретът на Г. С.

Раковски, любезно предоставен от Националната художествена галерия, а също и изложените лични вещи на революционера – палто и пушка, съхранявани в Националния военноисторически музей.

Специален гост на откриването на изложбата беше проф. Йордан Йорданов – директор на Института по експериментална морфология и антропология при БАН, автор на възстановката на образа на Георги С. Раковски.

Автори на изложбата бяха специалисти от Българския исторически архив при Народната библиотека д-р Милена Тафрова с консултант ст. н.с. д-р Милкана Бошнакова. Художник бе Миролюба Вълчева, а организатори – Красимира Райнова и Арманд Басмаджиян.

Отдел „Библиотечна координация“

„ЕМИЛ КОРАЛОВ, НЕКОНФОРМИСТЪТ“

На 20 септември т.г. в Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ бе открита представителната изложба „ЕМИЛ КОРАЛОВ, НЕКОНФОРМИСТЪТ“, посветена на 100-годишнината от рождението на писателя. Тя бе организирана от Националният литературен музей и от Народната библиотека.

Оригинален белетрист и европейски интелектуалец, Емил Коралов (1906–1986) твори активно повече от половин век и оставя респектиращо книжовно наследство. Син на учители социалисти, Коралов израства в образовано семейство с културни интереси, в което е възпитан и неговият по-малък брат – видният поет и преводач Лъчезар Станчев. През 30-те и 40-те години на миналия век Емил Коралов се утвърждава като писател, творбите му се радват на голям читателски интерес, получава престижни литературни награди. Критичен тълкувател на своята съвременност, Коралов отстоява през целия си живот истинските културни и човешки ценности. Най-значимите му творби – и преди, и след войната, пресъздават драматични човешки съдби и остри социални

конфликти, защитават достойнството на човека и неговата духовна неприкосновеност, внушават надежди за по-добра обществена действителност.

Голямата култура на Емил Коралов, широките му възгледи за литературата, неизменната му позиция на „неконформист“ го прави неудобен, „неофициозен“ автор, който в тоталитарното общество — въпреки огромните тиражи на своите книги и читателското признание, не получава подобаваща оценка на литературното си дело...

Литературната експозиция съдържа голям масив от оригинални фотографии и лични вещи, ръкописи, документи и кореспонденция, книги с автографи и ценни периодични издания, голяма част от тях непознати на широката публика. Богатият личен архив на Емил Коралов, любезно предоставен от неговото семейство, позволява да се надникне в трагичните събития и историческите поврати, белязали живота на писателя. Изложените документи очертаха кръга на човешките и литературните му приятелства, на творческите му връзки с големи наши художници; на неговия граждански му външения и несъгласия, на неговия личностен и писателски протест срещу беззаконията и злоупотребите с властта по време на култа към личността...

Изложбата позволи да се преоткрие разностранното творчество на Емил Коралов: многобройните му разкази и повести, драматургичните му творби, критическите му текстове, неговите редакторски и издателски приноси, забележителното му творчество за деца, емблематичните му романи... Тя бе визуално докосване до атмосферата на времето, в което един български интелегент мъчително отстоява себе си, за да се превърне в първокласен белетрист... Така бе представен Емил Коралов - неконформистът, изминал трудния си път с мъчаливо достойнство и запазил благородството на зващието „писател“.

Автор на изложбата бе Румяна Пашалийска, директор на Националния литературен музей, художественото оформление бе дело на Ивелина Велинова.

„ЗА ВЛАДИГЕРОВ – ЛИЧНО“

На 4 септември т.г. в Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ бе открита изложбата „ЗА ВЛАДИГЕРОВ – ЛИЧНО“.

Хората, които познават и помнят Панчо Владигеров, с ентузиазъм разказват за неговата колоритна личност, за неизчерпаемо му чувство на хумор, за „пиперливия“ му остър и критичен език, безкомпромисен към пошлостта и бездарията, за топлото и мило отношение към близки, приятели, колеги и ученици. В изложбата бяха включени непознати фотографии на Маестрото, съхранени от г-жа Елка Владигерова.

Изложбата бе опит за докосване до интимната страна на един живот — пред любимия роял, сред уютната домашна обстановка, сред близките хора и приятели, с неговите ученици. Снимките говорят за непринудените му реакции, за радостта и удоволствието от това да улавя мига, да снима и да бъде сниман. За първи път бяха изложени ревниво критици дори от погледа на най-близките хора архиви — нотни тетрадки, дневници, лична кореспонденция. Маестрото ги е пазил в заключена кантонерка, в чекмедже то на бюрото, в тайника на гардероба, в тежката ръчна кожена чанта, която носел навсякъде със себе си. Сега тези реликви са в неговия дом-музей на ул. „Якубица“ № 10 в столицата — последното дарение на семейство Владигерови.

Музикален фрагмент към изложбата бе участието на квартет „Хорс“, който подготвя издаването на диск с непознати транскрипции на Владигерови творби за струнен квартет.

Паралелно с откриването беше представен и албумът „Владигеров. Снимки от кабинета“, който запознава с част от уникалната по съдържание и визия сбирка от дома на Маестрото. Снимките, подредени по стените на работния кабинет, са галерия от личности и образи, съотнесими към името на Владигеров. Албумът е издание на къща-музей „Панчо Владигеров“ и издателство „Гутенберг“. Реализиран е със съдействието на НДФ „13 века България“.

Отдел „Библиотечна координация“

Надя Сотирова, Светлана Авдала
Отдел „Библиотечна координация“

БИБЛИОГРАФСКИ СПРАВКИ

0 Общ отдел

002 Печат. Книгознание. Документация. Информационна дейност

Китайски автори в превод на български език. Статии. 1952-2007. 173 загл. Бълг. ез. Юни 2007. НБКМ

Преводи от китайски автори и китайски език. Книги. 1919-2006. 129 загл. Бълг. ез. Април 2007. НБКМ

Преводи на немски автори на бълг. ез. 2005-2006. Книги. 87 загл. Бълг. ез. Февруари 2007. НБКМ

Преводи на френски автори на бълг. ез. 2005-2006. Книги. 98 загл. Бълг. ез. Февруари 2007. НБКМ

Преводна художествена литература на български език в периода 2003-2006. Книги. 2003-2006. 1050 загл. Бълг. ез. Януари 2007. НБКМ

008 Цивилизация. Култура. Прогрес. Футурология

Българската културна идентичност и европейската интеграция на България. Книги и статии. 1994-2004. 24 загл. Бълг. ез. Февруари 2007. РБПл

02 Библиотечно дело. Библиотекознание

Влияние на информационните технологии върху архитектурните пространства на библиотеките. Книги и статии. 28 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Януари 2007. НБКМ

Операционен мениджмънт на библиотечните услуги. Книги, статии и интернет ресурси. 1988-2005. 50 загл. Бълг. и англ. ез. Април 2007. РБР

09 Ръкописи. Редки и особени издания

Приписки и бележки от Плевенския край в ръкописната традиция на българите. Статии. 12 загл. Бълг. ез. Юни 2007. РБПл

1 Философия

159.9 Психология

Агресията. Книги и статии. 1995-2006. 21 загл. Бълг. и рус. ез. Май 2007. РБПл

Личностни и социални ценности в юношеска възраст. Книги и статии. 1996-2006. 22 загл. Бълг. ез. Януари 2007. РБПл

Насилието. Книги и статии. 1993-2006. 31 загл. Бълг. и рус. ез. Май 2007. РБПл

Тенденции в развитието на националния характер на българина. Книги и статии. 1990-2004. 87 загл. Бълг. ез. Юли 2006. РБПл

3 Обществени науки

314 Демография. Изучаване на населението

Книги по етнически и демографски проблеми, издадени на бълг. ез. през 2006 г. Книги. 12 загл. Бълг. ез. Март 2007. НБКМ.

316 Социология. Социална психология

Стереотипи на интеркултурната комуникация. Книги, статии и интернет ресурси. 1988-2007. 77 загл. Бълг., англ. и нем. ез. Юни 2007. РБР

321 Форми на политическа организация. Държавите като политически сили

Николо Макиавели. Статии и рецензии. 1970-2007. 13 загл. Бълг. ез. Май 2007. НБКМ

323 Вътрешна политика

Десен екстремизъм. Книги и статии. 1980-2007. 11 загл. Бълг. ез. Март 2007. НБКМ

Етническите малцинства в България. Книги и статии. 1993-2006. 37 загл. Бълг. ез. Февруари 2007. РБПл

332 Регионална икономика. Териториална икономика. Поземлена икономика. Земя. Поземлена собственост. Недвижимо имущество

Ефективно използване на земята в урбанизираните територии. Книги и статии. 75 загл. Бълг. и англ. ез. Март 2007. НБКМ

334 Организационни форми и споразумения на стопанска дейност. Кооперативно дело. Кооперация

Предприемачество. Книги и статии. 1992-2006. 160 загл. Бълг. ез. Януари 2007. НБКМ

Риск. Управление на риска. Книги и статии. 128 загл. Бълг. ез. Януари 2007. НБКМ

Управление на разходите на фирма. Книги и статии. 1993-2006. 55 загл. Бълг. ез. Март 2007. РБР

336 Финанси. Митническо дело. Банково дело. Пари

Анализ, оценка и избор на начина за финансиране на предприятие. Книги и статии. 1992-2006. 59 загл. Бълг. ез. Март 2007. РБР

Валутният борд в България. Книги, статии и интернет ресурси. 1996-2006. 76 загл. Бълг. и англ. ез. Март 2007. РБР

Одит в управлението. 2004-2007. Книги и статии. 48 загл. Бълг. ез. Книги и статии. 22 загл. Рус. ез. Статии - пълен текст. 22 загл. Англ. ез. Април 2007. НБКМ

Приватизацията като един от източниците за финансиране на бюджетния дефицит. Книги и статии. 1991-2006. 37 загл. Бълг. ез. Април 2007. РБР

338 Икономическо положение. Икономическа политика. Управление. Планиране. Производство. Услуги. Цени

Анализ на операционната (производствената) система в автосервизни предприятия. Книги, статии и интернет ресурси. 1981-2006. 44 загл. Бълг. и англ. ез. Март 2007. РБР

Конкурентноспособност и устойчивост в икономиката. 2004-2007. Книги и статии. 100 загл. Бълг. ез. Статии - пълен текст. 69 загл. Англ. ез. Април 2007. НБКМ

Насоки за развитие на индустриалната политика за подобряване конкурентноспособността на българската икономика. Книги и статии. 1992-2006. 60 загл. Бълг. и англ. ез. Март 2007. РБР

По Дунава - бъдещо развитие и възможности на туризма. Книги, статии и интернет ресурси. 1963-2006. 42 загл. Бълг. и нем. ез. Май 2007. РБР

Психология на управленското решение. Книги и статии. 57 загл. Бълг. ез. Март 2007. НБКМ

Ценова политика и ценова стратегия на предприятията. Книги и статии. 84 загл. Бълг. ез. Март 2007. НБКМ

342 Държавно право. Конституционно право. Административно право

Административно право, административна дейност на прокуратурата. Книги. 1992-2006. Статии. 2001-2006. 58 загл. Бълг. ез. Януари 2007. НБКМ

Българско избирателно законодателство. Книги и статии. 1911-2006. 42 загл. Бълг. ез. Април 2007. РБР

343 Наказателно право. Наказателен процес. Учение за престъплението. Криминология

Национална сигурност, информационна сигурност, икономическа сигурност. Книги и статии. 100 загл. Бълг. ез. Януари 2007. НБКМ

347 Гражданско право

Индустриална собственост, марки, патенти. Книги и статии. 1992-2007. 252 загл. Бълг. ез. Статии - пълен текст. 43 загл. Англ. ез. Юни 2007. НБКМ

Правен режим на ликвидацията на търговските дружества. Книги и статии. 31 загл. Бълг. ез. Февруари 2007. НБКМ

349 Специални отрасли на правото. Отрасли на правото със смесен характер

Стратегии за решаване на конфликти в организации. Книги и статии. 58 загл. Бълг. и рус. ез. Статии - пълен текст. 41 загл. Англ. ез. Февруари 2007. НБКМ

352/353 Местни органи на управление

Институцията омбудсман в България. Книги и статии. 1992-2007. 64 загл. Бълг. ез. Юни 2007. НБКМ

Специфика, роля и функции на дейността на Дирекция „Образование и култура“ на общините. Книги и статии. 1996-2002. 8 загл. Бълг. ез. Април 2007. РБПл

36 Социални грижи. Социално осигуряване. Застрахователно дело

Развитие на социално-помощната дейност в България в периода 1878-1944 г. Съюз „Обществена подкрепа“. Книги и статии. 1905-2006. 50 загл. Бълг. ез. Януари 2007. РБР

371 Организация на възпитанието и образованието. Училишно дело

Дидактичен аспект на ранното напускане на училище от българските ученици. Книги и статии. 1992-2007. 14 загл. Бълг. ез. Април 2007. НБКМ

372 Съдържание и форми на работа в предучилищното възпитание и в основното образование. Учебни предмети и учебници за начални и основни училища

Критическото мислене. Книги, статии и интернет ресурси. 1996-2006. 31 загл. Бълг. ез. Януари 2007. РБР

Особености на училищната дезадаптация през първата година на обучение. Книги и статии. 1987-2006. 46 загл. Бълг. ез. Април 2007. РБР

Педагогика и методика на играта. Книги и статии. 1980-2006. 103 загл. Бълг. ез. Май 2007. РБР

Сексуално-педагогически проблеми в детско-юношеската възраст. Книги, статии и интернет ресурси. 1979-2007. 70 загл. Бълг. ез. Май 2007. РБР

372.3 Занимания в предучилищна възраст

Организация на работата в смесена група. Книги и статии. 1985-2006. 44 загл. Бълг. ез. Май 2007. РБР

Предучилищното възпитание в град Русе след Освобождението. Книги и статии. 1893-2005. 45 загл. Бълг. ез. Юни 2007. РБР

Развитие на децата от 3 до 7-годишна възраст чрез естетическото възпитание. Книги и статии. 1965-2006. 54 загл. Бълг. и рус. ез. Април 2007. РБР

Художественият образ - нравствен еталон за детето в предучилищна възраст. Книги и статии. 1999-2007. 38 загл. Бълг. ез. Юни 2007. РБР

372.4 Основно образование

Кръжокът по математика за IV клас и развитие на логическото мислене на учениците. Книги и статии. 1984-2006. 32 загл. Бълг. ез. Януари 2007. РБР

Мотивация на обучението в основа и средна възрастова група. Книги и статии. 1995-2007. 40 загл. Бълг. и рус. ез. Юли 2007. РБПл

Схематичното моделиране на задачите по математика в I-IV клас. Книги и статии. 1988-2006. 33 загл. Бълг. ез. Март 2007. РБР

Формиране на чувството за хумор у 9-10-годишни деца. Книги и статии. 1960-2006. 53 загл. Бълг. ез. Март 2007. РБР

372.8 Други учебни предмети. Методика на обучението на отделните учебни предмети

Учебният предмет „Химия и газова защита“ и съвременните му проекции. Книги и статии. 83 загл. Бълг. ез. Март 2007. НБКМ

374 Извънучилищно образование и възпитание. Културно-просветна работа

Извънкласни и извънучилищни занимания по литература. Книги и статии. 1980-1990. 27 загл. Бълг. ез. Април 2007. РБПл

376 Възпитание, образование и обучение на специални групи и лица

Характеристика на езика и говора на 5-7-годишните деца с умствена изостаналост. Книги, статии. 1989-2006. 48 загл. Бълг. и рус. ез. Януари 2007. РБР

379.8 Организация на свободно време

Организация на свободното време на учениците VI-XII клас. Книги и статии. 1992-2006. 80 загл. Бълг. и англ. ез. Февруари 2007. НБКМ

Педагогика на свободното време. Книги и статии. 1992-2006. 59 загл. Бълг. и нем. ез. Май 2007. РБР

39 Етнология. Етнография. Нрави. Обичаи. Бит. Фолклористика

Кукери. Книги и статии. 1878-2006. 71 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Юни 2007. НБКМ

5 Математика. Естествени науки
502 Природа. Изучаване и опазване на природата. Опазване на растителния и животинския свят

Екологичен туризъм в Европа, Natura 2000 и ЕС. Статии - пълен текст. 18 загл. Англ. ез. Юни 2007. НБКМ

Политика на България за опазване на околната среда. Книги. 92 загл. Бълг. ез. Май 2007. НБКМ

Синхронизиране на политиката на България за опазване на околната среда с изискванията на ЕС. Книги. 1992-2007. 130 загл. Бълг. ез. Май 2007. НБКМ

6 Приложни науки. Медицина. Техника. Селско стопанство

614 Здравеопазване. Социална хигиена. Защита от несчастни случаи

Психологически измерения на обучението на медицински кадри. Книги и статии. 1994-2006. 21 загл. Бълг. ез. Юли 2007. РБПл

616.2 Болести на дихателните органи. Оториноларингология

Дисертации в областта на оториноларингология, фониатрия и аудиометрия. 1969-2007. 43 загл. Бълг. ез. Май 2007. НБКМ

Дисертации в областта на оториноларингологията за придобиване на степен Доктор на науките. 1965-1991. 15 загл. Бълг. ез. Май 2007. НБКМ

Публикации по оториноларингология в служебни издания. Служебни издания. 1965-1998. 40 загл. Бълг. ез. Май 2007. НБКМ

628 Санитарна техника. Водоснабдяване. Канализация. Светотехника

Аспирационни системи. Книги и статии. 1980-2005. 10 загл. Бълг. и рус. ез. Април 2007. РБПл

633.1 Житни растения. Зърнени култури

Реакция на генотипове царевица към големината и формата на хранителната площ в условията на различно естествено топло- и влагообезпечаване. Книги, статии и интернет ресурси. 1957-2006. 94 загл. Бълг. и англ. ез. Февруари 2007. РБР

636.9 Други животни, отглеждани от човека

Видове породи зайци в България - хранене, отглеждане, размножаване. Книги, статии и интернет ресурси. 1982-2006. 37 загл. Бълг. ез. Март 2007. РБР

637 Мляко, месо и други продукти от животновъдството

Българско кисело мляко и бяло саламурено сирене. Книги. 1900-1996. 174 загл. Бълг. ез. Януари 2007. НБКМ

65 Управление на предприятията. Организация на производството, търговията, транспорта и съобщенията. Полиграфическа промишленост и издателско дело

Съвременни системи за производствен/операционен мениджмънт. Книги, статии и интернет ресурси. 1988-2006. 41 загл. Бълг., англ. и рус. ез. Март 2007. РБР

656 Организация и експлоатация на транспорта и пощите

Изследване на системи за масово обслужване в транспорта. Книги, статии и интернет ресурси. 1993-2006. 67 загл. Бълг. ез. Март 2007. РБР

657 Счетоводство

Счетоводен анализ. Книги. 1920-2007. Статии. 1992-2007. 120 загл. Бълг. ез. Статии - пълен текст. 12 загл. Англ. ез. Юни 2007. НБКМ

7 Изкуство. Художествени занаяти. Фотография. Музика. Развлечения. Игри. Спорт

72 Архитектура

Архитектура и интелектуална собственост. Книги и статии. 1970-2006. 46 загл. Бълг., англ., нем. и фр. ез. Февруари 2007. НБКМ

Архитектурата на Боянската църква. Книги. 1954-2002. 21 загл. Бълг. ез. Януари 2007. РБПл

8 Езикознание. Филология. Литература

808.67 Български език

Български лични имена. Книги и статии. 1926-2004. 38 загл. Бълг. ез. Март 2007. РБР

82.03 Теория и техника на превода

Васил и Боян **Атанасов** - преводачи. Книги. 1951-2006. 84 загл. Бълг., англ. и фр. ез. Март 2007. НБКМ

Теодора **Атанасова** - преводач. Книги. 1952-2006. 42 загл. Бълг. и англ. ез. Юни 2007. НБКМ

886.7 Българска литература

Български писатели, автори на приказки. Книги. 1990-1999. 334 загл. Бълг.ез. Февруари 2007. НБКМ

Вицовете като езиков и културен феномен. Книги, статии и интернет ресурси. 1960-2006. 49 загл. Бълг. ез. Март 2007. РБР

Марко **Ганчев** : Био-библиографска справка. Книги, статии и интернет ресурси. 1957-2006. 103 загл. Бълг. ез. Февруари 2007. РБР

Никола Иванов **Инджов** - публикации от и за него. Книги и статии. 1959-2006. 323 загл. Бълг., рус., англ., исп., фр. и нем. ез. Януари 2007. НБКМ

Кина **Къдрева** - живот и творчество. Книги и статии. 1962-2006. 61 загл. Бълг. ез. Април 2007. РБР

9 География. Биографии. История

949.72.04 Период на кризата на феодализма и зараждане на капиталистически отношения. Възраждане на българския народ (II пол. на XVIII в. - 1878 г.)

Васил **Левски**. Книги и статии, съдържащи речи и документи, публикувани за него. 1878-2007. 49 загл. Бълг. ез. Юни 2007. НБКМ

949.72.5 България през периода на капитализма (1878-1944)

Лев Давидович **Троцки**: България и българите. Книги и статии. 1945-2007. 23 загл. Бълг. ез. Март 2007. НБКМ

Списък на библиотеките-участници

НБКМ - Народна библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“

РБПл - Регионална библиотека „Хр. Смирненски“, Плевен

РБР - Регионална библиотека, Русе

Редактор Елха Денева
elha_deneva@abv.bg